

Anmeldelser

I. P. Trap: Danmark. 5. udgave. Haderslev amt 1965.

384 s. og 1 kortbilag.

Vort topografiske standardværk, Traps Danmark, indledte i 1965 for tredje gang behandlingen af Nordslesvig. 1861-64 udkom »Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig«, som man kort før 1. Verdenskrig havde planer om at udsende i ny udgave. I stedet blev Nordslesvig efter genforeningen beskrevet i bind IX af 4. udgave af »Kongeriget Danmark«; bindet udkom 1925-29, redigeret af de to fremragende kendere af landsdelen: H. V. Clausen og M. Mackeprang. Den nu påbegyndte tredje beskrivelse indgår i 5. udgave af »Danmark« som dennes bind X. »Haderslev amt«, der tillige indeholder et indledende afsnit om de sønderjyske landsdele, foreligger som en separat indbundet 1. del af dette bind. Redaktørerne er de samme som for værket i øvrigt: Niels Nielsen, Peter Skautrup og Therkel Mathiasen, idet sidstnævnte indtrådte i redaktionen efter Povl Engeltofts død. Et stort antal kyndige fagfolk og lokale medarbejdere har ydet bidrag til dette som til alle øvrige bind.

Dispositionen af stoffet er i princippet den samme i dag som for hundrede år siden: først købstæder og flækker i det pågældende amt, derefter sognene grupperet herredsvis. Stofmængden er derimod blevet øget i overordentlig grad. 1. udgave indeholdt, foruden en almindelig beskrivelse af hele hertugdømmet Slesvig, 96 sider om Haderslev amt, der dengang var næsten dobbelt så stort som nu. I 4. udgave fyldte indledningen om de sønderjyske landsdele 27 sider, beskrivelsen af Haderslev amt 182 sider; i 5. udgave er de tilsvarende tal 53 og 321 sider.

I Traps »Slesvig« er det let at se, hvad udgiveren i første række ville give med sit værk, nemlig en beskrivelse af hvert sogns terræn, bebyggelse, erhvervsliv og administrative forhold, ledsaget af et appendix med lokalhistoriske oplysninger (om bemærkelsesværdige bygninger, stednavne, oldtidsminder, historiske begivenheder og fremtrædende personer knyttet til sognet). Dette appendix var, da det åbenbart betragtedes som mindre væsentligt, trykt med mindre typer end hovedafsnittet.

Denne typografiske sontring er bibeholdt både i 4. og 5. udgave, og man kan derfor uden vanskelighed fastslå, at stoffor-

delingen på de to kategorier i høj grad har forandret sig. For at tage et eksempel fyldte hele beskrivelsen af Hoptrup sogn i udgaven af 1864 $1\frac{2}{3}$ side, hvoraf kun $\frac{1}{3}$ side var historisk stof. I 4. udgave stod der $4\frac{1}{2}$ side om Hoptrup sogn, heraf $1\frac{1}{2}$ side trykt med småt. I den nuværende 5. udgave er der (med billeder) 8 sider om Hoptrup sogn, og af dem er over 5 sider trykt med småt. Udvidelsen af værkets omfang er altså navnlig sket gennem en forøgelse af det historisk-antikvariske stof.

Forskydningen af tyngdepunktet fra tilstandsbeskrivelsen til det historisk-antikvariske stof synes at være foregået gradvis, fra udgave til udgave, og den synes at være sket uden, at redaktionen bevidst har sat sig en anden opgave end den, der foresvævede Trap for over hundrede år siden. Følgen er blevet, at der over indholdet i det foreliggende bind hviler en uklarhed og usikkerhed, der gør det nødvendigt at spørge, hvilke læsere redaktionen i grunden henvender sig til.

Bjørn Svensson har i en anmeldelse (i Sønderjysk Månedsskrift) af det her omtalte bind peget på en række graverende fejl i oplysningerne om industri og handel. Disse mangler må vurderes som en konsekvens af, at redaktionen i sin tilrettelæggelse af værket har fastholdt en fortidig opfattelse af Danmark som et landbrugsland. Bindet om Haderslev amt registrerer derfor ikke de dybtgående forandringer, som den igangværende industrialisering har medført ikke mindst i landdistrikterne. Sogne- (og købstads-)beskrivelserne er derfor fundamentalt skæve. Eksempelvis skal nævnes omtalen af Vojens. Efterkrigstidens overordentlig stærke befolkningsforøgelse i denne stationsby skyldes en række industrivirksomheder, i første række køleskabsfabrikken Brødrene Gram, der i følge 4. udgave af Trap beskæftigede 80 arbejdere, men nu har 1300 ansatte. Denne udvikling med dens mangfoldige sociale følger genspejles ganske utilfredsstillende i Trap. I 4. udgave finder man godt 1 linje om Brødrene Gram, i 5. udgave er der hele 2! (Der kunne gives mangfoldige andre eksempler af samme art). Samtidig med, at et af landets største firmaer er blevet affærdiget på denne måde, er der ofret 24 linjer på to af sognets storgårde. Det er vel en følge af den samme ensidighed, når der findes færre statistiske oplysninger i sognebeskrivelserne end i forrige udgave. Tallene om arealets udnyttelse skal nu søges i den statistiske amtsoversigt, medens husdyrholdets størrelse gives både i amtsoversigten og herredsvis. I sognebeskrivelserne finder man derimod kun tal om husdyrholdet i 1825! Som aktuelt topografisk opslagsværk gør dette bind af Trap altså ikke fyldest.

Til gengæld har redaktionens forkærlighed for det historisk-antikvariske stof medført en række udvidelser og forbedringer af værket, som den lokalhistorisk interesserede læser i høj grad må

glæde sig over, og som gør værket endnu mere uundværligt for ham end dets tidligere udgaver har været.

Til indledningsafsnittet har Johan Hvidtfeldt bidraget med to meget værdifulde oversigter. Den ene er en stofmættet skildring af Sønderjyllands historie, af hvilken navnlig den første halvdel, der lægger vægt på bebyggelseshistorien, befolkningsudviklingen og agrarforholdene, er en fuldt original fremstilling, som læses med største interesse. Man kan dog ikke tilbageholde det spørgsmål, om det ikke, svarende til bindets emne, havde været rigtigere at give en skildring, der i højere grad samlede sig om Nordslesvigs særlige historie. Den anden oversigt behandler med forbilledlig klarhed Nordslesvigs udviklede administrative historie fra de ældste tider til vore dage (den preussiske administration er beskrevet med større udførlighed i 4. udgave). Af lige så stor værdi er Hvidtfeldts oversigter over Haderslev amts og de enkelte herreders historie; en meget stor del af de utallige facts, der er samlet her, har enten aldrig været præsenteret på tryk eller kun med største vanskelighed kunnet opspores.

I overensstemmelse med planen for denne udgave er der for hvert sogn givet en detailleret fremstilling af alle bemærkelsesværdige landbrugsejendommers historie. Den overordentlig arbejdskrævende opgave er løst fortrinligt af P. Kr. Iversen. Der er her for første gang fremlagt et væld af oplysninger (bl. a. om ejerskifterne frem til 1960'erne), som navnlig alle, der er interesserede i landbrugs- og personalhistorie, vil vide at værdsætte.

Desværre har redaktionen med disse og andre udvidelser af det historiske stof (f. eks. årstal for landsbyernes udskiftning) ikke tilsigtet en konsekvent og afbalanceret betoning af værkets historiske del, noget i retning af at gøre Trap til en lokalhistorisk håndbog. Hvis dette var hensigten, måtte mange flere sider af den historiske udvikling have været inddraget. Den nu gennemførte stofforøgelse synes at være ret tilfældig, og den fremhæver tydeligere end før de ikke korrigerede udeladelssynder. I indledningsafsnittet undrer man sig således over at finde en fremstilling af den jordpolitiske udvikling i Nordslesvig efter 1920 (ved Th. Claudi Westh), mens der ikke er tilsvarende skildringer af andre vigtige felter, hvor Nordslesvig indtager en særstilling, f. eks. af skolevæsenet, der tillige i eminent grad egner sig til en statistisk belysning. I sogne- og købstadsbeskrivelserne kan man finde mange lignende eksempler på denne grundskavank. Hovgård i Hoptrup sogn er der f. eks. ofret 29 linjer på, mens Hoptrup Højskole, hvis betydning rækker langt ud over sognets grænser, bliver spist af med 3 linjer; lige så utilfredsstillende er skildringerne af Haderslev Katedralskoles og Haderslev Statsseminariums historie. Det er også betegnende, at man får god besked om skibsværftet på Kalvø, der blev nedlagt i 1870, medens

der ikke findes en linje om, at man i nyeste tid har bortgravet denne yndige lille øs bakkede overfladelag, solgt det som grus og sand og efterladt en trist plantage på flad mark.

Udover denne principielle kommentar til udgaven skal kun anføres nogle spredte bemærkninger. Indledningen til Haderslev amt rummer en række geologiske og geografiske bidrag, til hvilke man intet tilsvarende finder i den gamle udgave. I sognebeskrivelserne fremtræder oversigten over sognets terræn og bebyggelsens og trafikens forhold hertil i en helt ny og mere videnskabelig funderet form. Dette har gjort tilegnelsen vanskeligere for ikke-fagfolk og dertil kommer, at man under læsningen kun i ringe grad kan støtte sig til de små sognekort, der ganske vist er langt mere overskuelige end den gamle udgaves, men til gengæld kun er forsynet med meget få navne og signaturer. En afgjort gevinst er de nyttilkomne bidrag om skovene, der både findes i amtsoversigten og i de enkelte sognebeskrivelser. At disse bidrag ikke er anbragt i forbindelse med de geografiske afsnit, men er skudt ind mellem småstykker om møntfund og oldtidsminder, hører til udgavens besynderligheder. — Om billedstoffet er der i det store og hele kun godt at sige. Taget under ét viser det på udmærket måde, hvordan Haderslev amt så ud i 1965.

G. Japsen.

Hans Linnow og Jens Lampe: Møller på Als.

Forlaget Faklen, Åbenrå, 1966. 115 s. Ill.

To flittige lokalhistorikere har udsendt et smukt værk om møllerne på Als. Bogen foregiver »ikke at være en lærd afhandling; men den må opfattes som to interesserede lægmænds beskedne bidrag til mølleriets historie, specielt det alsiske, og som et forsøg på at sætte de hjemlige møllers saga ind i en større sammenhæng, således at stoffet i grunden spænder noget videre, end den knappe titel angiver«.

Der hentydes her til bogens første tredjedel, som indeholder en almindelig oversigt over de forskellige mølletyper, deres teknik og deres anvendelse i Danmark, ligesom der gives en skildring af mølleindehavernes vilkår, deres position i samfundet og deres betydning for den egn, de virkede i. Der er her samlet en mængde stof, som vil interessere mange, og ikke mindst interessant er det at se, at møllerne (indehaverne) i mange tilfælde har været foregangsmænd på forskellige områder.

Nogle steder er teksten lovlig kortfattet, så at det går ud over tydeligheden. Hvor mange får noget ud af en oplysning som denne, at bildningen »i tidens løb havde udviklet sig fra lige stråler uden forspring til rundbuede og udklappede stråler med for-

spring«. Eller: »Ryg- eller brysthjul er en mellemting mellem under- og overfaldshjul. Ved ryghjul falder vandet ind på hjulet oven over dets aksel, ved brysthjul en smule neden for akselen«. Beskrivelsen er næsten ordret taget fra St. Bøchers bog om »Vandkraftens udnyttelse i det sydlige Nørrejylland« (som også er nævnt i kildefortegnelsen), men Bøcher har gengivet en skematisk tegning, der gør hans forklaring umiddelbart indlysende; det fremgår af denne, at bryst- og ryghjul bevæger sig i samme retning som underfaldshjulet, medens overfaldshjulet bevæger sig i modsat retning.

Der kan også hist og her rettes indvendinger mod de anførte oplysninger. Det anføres, at den enkle skubbeværn afløses af den romerske drejekværn mellem ca. 200-400 e. Kr.

Drejekværnen har dog muligvis været i brug i Danmark allerede i tiden omkring Kristi fødsel. Det hævdes, at den kommer fra Lilleasien; dette kan imidlertid ikke siges med sikkerhed — man må regne med mulighed for, at den er opstået et eller andet sted mellem Lilleasien og Syrien i vest og Afghanistan i øst — endnu er der langtfra klarhed i spørgsmålet. Den slags småting er imidlertid mindre væsentlige. Som helhed kan det siges, at afsnittet er både oplysende og underholdende.

Bogens hovedafsnit indeholder en fortegnelse over ikke mindre end godt 50 vindmøller og en snes vandmøller. De har naturligvis ikke alle eksisteret samtidig — nogle er nedlagt for langt over 100 år siden, andre i tiden efter den anden verdenskrig. Oplysningerne om de enkelte møller varierer stærkt i omfang, idet der for en del møllers vedkommende kun foreligger et meget sparsomt og ufyldstgørende kildemateriale. For ca. 60 møllers vedkommende foreligger der fotografier; alene fremskaffelsen af disse er en fortjenstfuld handling. Billederne er fint gengivet i bogen, men en del af originalerne er naturligvis af ringe kvalitet; andre er virkelig smukke.

Forfatterne har ikke ønsket forstyrrende noter i teksten, men det ville ikke desto mindre have været en fordel, om der havde foreligget kildehenvisninger til de enkelte oplysninger, hvilket jo udmærket kunne gøres uden at anføre noget på tekstsiderne.

Det er, som forfatterne anfører, unægtelig i sidste øjeblik, arbejdet er gjort. Tænk, om man for blot en menneskealder siden havde ladet udarbejde udførlige beskrivelser af de da eksisterende møller! Så meget mere fortjenstfuldt er det, at det nu foreliggende værk er udarbejdet.

Bogen kan også betragtes som et smukt minde om fabrikant Mads Clausen, hvis rundhændede støtte bogen har nydt godt af. Det er en smuk tanke, at man har anbragt hans portræt forrest i bogen, som udkom i det år, der skulle blive hans dødsår.

Viggo Petersen.

Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen.

Gyldendals Uglebøger. Nr. 128. 1965. 138 s., ill.

Skønt der allerede foreligger en betydelig litteratur om A. D. Jørgensen, hans personlighed og værk eller bestemte sider af dette, hvad enten det er i form af større samlende fremstillinger eller mindre artikler, som for en del er fremkommet i nærværende årbøger, har Lorenz Rerup med den koncentrerede A. D. Jørgensen-biografi, som sidste år blev publiceret i Gyldendals glimrende Uglebogs-serie, givet en vægtig skildring af personen og en indtrængende analyse af dennes tænkning.

I en velskrevet form og med en klar disponering fremlægges A. D. Jørgensens udviklingshistorie, og de ledende synspunkter, som denne »sammentrængte personlighed« tegner gennem sin livsgerning og former i sit forfatterskab, afdækkes. Gennem en kritisk forstående og usentimental tolkning og vurdering er Lorenz Rerup nået langt, når det gælder at trænge ind i dette sind, som var bestemt af en inderlig tilknytning til Sønderjylland gennem slægt og miljø, derfra videre til det danske folk og de nordiske »brødrefolk« og til de germanske »frændefolk«.

Den indfølelse forståelse, som for historikeren i almindelighed er af så stor betydning, er for biografen den nødvendige forudsætning for, at arbejdet kan lykkes. Det mærkes, at forfatteren her har en ganske særlig baggrund for at forstå og fremlægge A. D. Jørgensens forudsætninger. Resultatet af Lorenz Rerups arbejde, som — tør det formodes — ikke er valgt tilfældigt, falder imidlertid aldrig til det sentimentale, til føleriet.

A. D. Jørgensens særegne personlighed med dens anlæg for det digterisk filosofiske, hans situation og i det hele taget hans forfatterskab og fremstillingsmåde tvinger beskueren. Hans »Redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab« kan sine steder svinge sig op til den højstemte patos, men Rerup lader sig ikke uden videre betvinge; han søger stadig at nuancere og trække på plads ved anvendelse af brevstof og lign. Dette gælder således for vurderingen af 1864 og betydningen af dette års begivenheder i A. D. Jørgensens liv. Danmarks nederlag med tabet af hans hjemstavn gav hans gerning retning, som gennem en krise i 1865, der, som Rerup konkluderer, som kerne havde erkendelsen af egen skyld og følelsen af medskyld, indviede ham til en historikergerning — »selv om den ikke kom dumpende ned til ham fra himlen, men var forberedt af en stadig tydeligere linje i hans rige ungdomsudvikling. Krisen løfter denne linje op til en central stilling ved at gøre hans personlige udvikling til en tilegnelsesproces af danskheden — — —.«

Allerede i ungdomstiden havde A. D. Jørgensen planer om at

skrive en fremstilling af Sønderjyllands historie. »I grunden er dette og kun dette historie for mig«, skrev han i 1883 til sin norske ven rigsarkivar Birkeland, »det var min plan, da jeg var 16 år, og bliver den engang udført, da er jeg med det samme færdig med historien«. Hovedopgaven bliver at finde »grunden til Danmarks ulykke« og dette med kaldets styrke. I A. D. Jørgensens skildring af Zoegas ungdom afspejler kaldets betydning sig for denne. Det samme fortæller en del om Jørgensens kaldsopfattelse. »Uden at kende sit kald vidste han, at det måtte komme, ligeså vist, som morgenrøden følger på den længste nattevagt, uden at vide, hvorhen det ville føre ham, var han besluttet på at adlyde det som en guddommelig røst. Det er denne lydighed i livets højeste anliggende, som giver Zoegas liv sit ædle præg og i forening med den videnskabelige genialitet gør ham til en så fremragende mand«.

Rerup påpeger, at A. D. Jørgensen i sine historiske studier ved sin kritik af overleveringen og det skarpsyn, han deri lagde for dagen, indvarslede et nybrud i historieskrivningen før Erslev.

Kaldet til en historikergerning for sine landsmænd indfriede A. D. Jørgensen bl. a. gennem de »Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie«, som fandt vej til de mange hjem, og gennem oprettelsen af »Sønderjyske Årbøger«. Ved hævdelser af sindelagsgrænsen som nationens grænse modsat Ejder- eller Dannevirkegrænser blev han den åndelige bagmand for ikke mindst H. P. Hanssen.

Rerup viser gennem en række afsnit, hvor svært det er at placere A. D. Jørgensen, sønderjyden i København, i forhold til både højskolen og dagens politiske debat — eller til den videnskabelige verden. Eneren og autodidakten, der gennem sin stilling som arkivmand, i hvilken han ydede en fremragende indsats som nyordneren, holdt sig fra direkte offentlig fremtræden i så høj grad som muligt.

Bestræbelserne for at få stedse videre kredse af folket i tale dannede basis for forståelsen af visse sider af grundtvigianismen, men førte samtidig med sig modviljen mod de radikalt »europæisk« indstillede. Gennem hans politiske virksomhed og virket for at bringe et samarbejde i stand mellem en moderat højre- og venstrefløj »en sammenslutning af de bedre dele af de national-liberale og grundtvigianerne« viser Rerup Jørgensen som en mand, der er behersket af ideer, ikke af hensyn til politiske realiteter.

A. D. Jørgensens liv blev i højeste grad bestemt af de spændinger, han fra den tidligste barndom levede sig ind i. Han var til sit inderste påvirket af sin opvækst på skellet mellem to sprog og kulturer. Det blev også hans rigdom.

Grænselandets vilkår bliver nærværende gennem denne bog, og

det er flensborgeren Lorenz Rerups fortjeneste at have tegnet et billede, som kommer os ved i dag. Det særegne i kulturmødet, Slesvig som spændings land, bydes der nu et stort dansk publikum mulighed for at forstå. Bogen kommer til foråret i tysk oversættelse på det nye Skandiaforlag i Flensborg. Godt det samme.

Som slutvignet og memento skal anføres A. D. Jørgensens vurdering af sine lærere ved den lærde skole i Flensborg. De var alle på tre nær fra kongeriget: »Lærerne — — — stod os overordentlig fjernt, vi syntes for dem at være de »indfødte«, hvis sæder og sprog, hvis ydre og indre vakte deres forundring, ofte vistnok deres forargelse. Først efterhånden nærmede vi os til hinanden, men en virkelig forståelse blev aldrig bragt til veje«.

Knud A. Rasmussen.

Flensburg: Geschichte einer Grenzstadt. Flensburg 1966.

655 s., ill.

Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 17 er modtaget og vil blive anmeldt af generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink i Sønderjyske Årbøger 1967. Årbøgerne ønsker dog at henlede sine læsers opmærksomhed på dette store og værdifulde værk, mens det endnu er at få i handelen.

F.

H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København.

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland.
Nr. 33, 1966. 726 s.

Publikation af kilder til nyere historie adskiller sig fra anden publikation ved, at materialet, som regel private breve eller sagsakter, netop ikke er beregnet til offentliggørelse. Dette gør, at der må tungtvejende grunde til, hvis man, især med de reproduktionsmetoder man nu har, vil publicere kildemateriale i bogform. Man må kræve, at resultatet enten vil blive en læselig bog eller også en håndbog til benyttelse for flere end de få eksperter, som ligeså godt kunne have anvendt det originale materiale.

Den sønderjyske historiker H. V. Gregersens udgave af Laurids Skaus brevveksling med venner i København opfylder i høj grad betingelse nummer ét og i nogen grad også betingelse nummer to. Det må dog bemærkes, at bogens værdi som håndbog kunne have været øget, hvis den havde været forsynet med et sagregister, især da, som udgiveren bemærker, alle tidens mere betydelige spørgsmål findes berørt i brevvekslingen. Et opslag i et sagregister på f. eks. ordet »højskole« ville have kunnet fremhæve, hvor inter-

esseret Skau var i denne sag, og ville have kunnet spare benyttere af bogen som håndbog timer med dens over 700 sider. Det hjælper noget, at der er et personregister med relevante biografiske oplysninger, men det er en fejl ved dette register, at det ofte kun henviser til en person, hvor hans navn udtrykkeligt står, f. eks. kun til Jens Skau, ikke til Skaus omtale af »min fader«. Hvert enkelt af bogens breve er forsynet med noter, der netop besvarer de spørgsmål, som læsningen har rejst. Det er en udmærket idé, som imidlertid må have kostet udgiveren meget arbejde, at der fortrinsvis henvises til utrykt materiale. Enhver, som har brug for det, vil alligevel kunne finde frem til den mere almindelige litteratur, og de mange hidtil ukendte oplysninger, som gives i noterne, gør dem så læseværdige som brevene selv. Men netop med dette i betragtning ville det have været rart med en bibliografi, og man ville også have været taknemlig for en fortegnelse over, hvor der findes andre breve til og fra Skau. De politiske venner er historikeren C. F. Allen, politikerne H. N. Clausen, Orla Lehmann og Carl Ploug og præsten J. W. Marckmann. I bogen er brevene arrangeret alfabetisk efter disse navne og inden for de 5 grupper igen efter dato. Det føles som lidt af en afbrydelse i læsningen, at man for hver ny gruppe bliver ført et stykke tilbage i tid, men da over $\frac{2}{3}$ af bogens omkring 300 breve hører til årene 1844-48, er denne kronologiske forstyrrelse ikke overvældende, og en streng tidsmæssig ordning ville naturligvis også have givet vanskeligheder.

Årene 1844-48 dækker et afgrænset afsnit af Skaus liv. I disse år, efter at han i 1843, kun 26 år gammel, var trådt frem som politiker, og indtil krigen i 1848 bragte en afbrydelse, virkede han i Sønderjylland som leder af den danske bevægelse. Andre stod ved siden af ham, Peter Hiort Lorenzen, men han døde i 1845, Christian Flor, der imidlertid virkede mere i baggrunden og iøvrigt flyttede til København i 1846, og Peter Christian Koch, som dog var mere skribent end folkefører. Det tunge arbejde med at holde sammen på de mange forskellige meninger, som til sammen dannede den danske bevægelse, hvilede på Skau. Både legemligt og åndeligt sled det på ham, han var ustandseligt på farten i al slags vejr, slidende den ene ridehest op efter den anden, og altid tvunget til at tænke på, at mens han var væk, blev hans gård forsømt. I brevene til vennerne i København beskrev han sine oplevelser og indtryk og meddelte dem om sine mange ideer og indfald. »Skau skriver dansk som en professor«, har Flor bemærket om et af hans breve. Det, som i dag gør det så morsomt at læse Skaus breve, er vel netop, at han faktisk skrev meget bedre end nogen professor. Hans breve er fulde af menneskelig forståelse og lune, han er i stand til med få ord at give en situation, så den står fuldstændig klart for hans læser. Se f. eks.

beskrivelsen af hertugen af Augustenborgs lille hof og de slesvig-holstenske herrer i et brev til Lehmann eller skildringen af en tur til Åbenrå med hestevogn, hvor både Skau og hans bror nær var druknet, i et brev til Marckmann. Der er megen medfølelse i brevet til Ploug om udelukkelsen af Blicher fra det nordiske studentermøde eller i forsøget på at skaffe skolepladser til børn og børnebørn af Peter Hiort Lorenzen, men der er også megen arrigskab og vrede i de mange udfald mod Skaus uvenner, og der er de direkte latterlige, selvhævdende passager, som i så høj grad irriterede vennerne i København. Det hele er fornøjeligt at læse, og Skaus egne breve er meget bedre end dem, han fik, fra de 5 politiske venner. Sandsynligvis har han ikke skrevet kladder til dem, selv om han ganske vist engang har undskyldt, at han skrev et langt brev, da han nemlig ikke havde tid til at skrive et kort.

Brevene giver oplysning om mange sider af arbejdet for danskheden i Sønderjylland. Væsentligst for forståelsen af målsætningen i dette arbejde, for belysning af opfattelsen af Skau i København og for forståelsen af Skaus egne tanker, er korrespondancen i 1845 i anledning af Lehmanns bebrejdelser til Skau. For at få Skau gjort valgbar til Stænderforsamlingen havde man ladet indsamle nogle penge til hjælp til indkøb af den nødvendige større gård. Meget taktløst benyttede Lehmann denne lejlighed til at sige Skau nogle sandheder, som man i København i længere tid havde følt trang til at få frem. Skau skulle lade være med i tide og utide at rejse til København, han skulle blive på sin gård, forblive bonde i sæder og klæder og skulle i det hele taget mere virke i baggrunden end træde frem ved enhver lejlighed. Den sønderjyske bondestand skulle vækkes, ikke på den måde at dens bedste mænd enkeltvis deserterede fra den, men ved, at den sammen med hele Danmarks bondeflok vandt sig magt og indflydelse. For folket, men sandelig ikke ved folket, var Lehmanns motto. Skau følte sig hårdt ramt af dette brev og overvejede at afbryde al forbindelse med København. Hans sunde sans, hans gode humør, og vel også hans lyst til at skrive breve sejrede imidlertid over hans vrede. Overfor Marckmann, Ploug og Lehmann beklagede han sig over den rolle, man tvang ham til at optræde i, som det mærkværdige kulturhistoriske fænomen, den talende og skrivende bonde. Skau citerede en udtalelse af sin far, i følge Flor »en særdeles forstandig, men også overmåde stiv og ubøjelig mand«. Laurids Skaus far havde sagt, at han aldrig måtte lade nogen mærke, at han havde mere åndelig følelse end alle andre bønder, eller at han havde arvet sine fædres stolthed, og selv om han nåede de højere klasser i dannelse, så måtte han ikke stille sig ved siden af dem, for selv de mest liberale ville ikke kunne glemme hans bondeherkomst. Man ville gerne vide noget mere om Laurids Skaus far, der levede næsten lige så

længe som sin søn, til 1863. Laurids Skau ønskede, at man ville forstå, at bønderne i Sønderjylland var rige og stolte, helt anderledes end hvad han kaldte »de sjællandske trælbønder«, og at de ikke ville overlade til tyskdannede embedsmænd at sørge for dem og stride for dem. Det, som Skau anså for det vigtigste, det var massernes uddannelse. Det ses, at Skau allerede på dette tidspunkt havde formet den politik, som han fulgte i Stønderforsamlingen i Flensborg efter Treårs-krigen, nemlig at virke på den sønderjyske befolkning uden om den tyske overklasse ved at tale direkte til den og ved at forsøge at gøre den klart, at den havde mere at vinde ved en folkelig danskhed end ved en aristokratisk tyskhed. Hans resultater blev kun små, netop fordi man i København havde så ringe tillid til den sønderjyske befolknings evne til at finde sig selv. Skaus ideer var vel ikke originale, men han førte dem frem med al sin kraft, og han lod sig friste til overfor Lehmann at udvikle, at han sigtede mod et endog meget højt mål: »Jeg har foran bemærket, at her er materiel velvære, at bønderne er stolte, hvilket vel kommer deraf, at de er selvejere og formuende. Når nu et sådant folk bliver virkeligt uddannet, da vil det snart hitte på at forlange politiske rettigheder, det vil fordre en demokratisk konstitution som Norges, og det vil på en gang føre krig mod absolutisme og aristokratisme. Det vil fordre sligt med en ganske anden kraft og udholdenhed, end vi hidtil er vant til at se, og dets fordringer vil give ekko fra Sveriges skove og Norges klipper.« Det var ikke meget af alt dette, at Skau nåede, det gik ham kun altfor sandt, som han selv spåede, »at jeg slider mig op og bliver en olding og måske et bytte for graven, inden jeg når 50 år«, men hans virke og eksempel blev alligevel af afgørende betydning i Sønderjylland. Den kurs, som fulgtes i dansk Sønderjyllands politik efter 1864, tog mere efter Skau end efter vennerne i København.

»Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København« er en smuk bog, som både Historisk Samfund for Sønderjylland og udgiveren kan være tilfreds med. Hvad man nu gerne ville have, var en biografi af Skau, denne den første bonde i Danmarkshistorien, næst efter Arups Bjørn fra Suserup.

Jens Engberg.

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld.

Historisk Samfund for Sønderjylland. 1965. 170 sider. Ill.

Tidligere sognepræst i Hovbjerg-Grandslev ved Randers, pastor Andreas Øster, har i denne bog fortalt om livet i Christiansfeld, som det formede sig i hans barndom omkring århundredskiftet. Det er en ualmindelig indtagende skildring. Den tillidsfulde

atmosfære i hjemmet, børnenes lege, familiens årlige sommerudflugter er bevaret i trofast og pietetsfuld erindring. Forældrenes arbejdsomme liv og stærke tilknytning til Christiansfeldermenigheden har ikke lagt tryk over hjemmet. Om faderen, rebslagermester August Øster, hedder det: »Ud over den daglige morgenandagt og bordbønnen var der ikke tale om nogen direkte religiøs påvirkning. Religiøse floskler blev vi aldrig udsat for . . . Men så lidt der af ham blev talt om gudelige emner, var vi børn dog aldrig i tvivl om den religiøse grundstemning bag hans ord og hans hverdagsliv. Netop denne overordentlig stilfærdige påvirkning har vistnok udøvet en stærkere og mere varig indflydelse end mange ord. Skønt jeg i mere end 50 år ikke har haft nogen ydre forbindelse med Brødremenigheden og en tid nærmest følte mig helt løst fra den, har jeg ikke kunnet fornægte, hvad barndomshjemmet gav mig med«.

Ikke underligt, at livet i Brødremenigheden for forfatteren bringer Grundtvigs udtryk: »et jævnt og muntert virksomt liv på jord« i erindring. Bogen viser det berettigede i at tale om »den lyse evangeliske tone i det herrnhutiske kristendomssyn« (J. Holdt). Bevægelsen må ikke forveksles med den gamle strenge pietisme.

Den udenforstående, der ikke er kendt med livet i Christiansfeld, får et værdifuldt indblik i det egenartede liv i menigheden: livet omkring »Pladsen«, i »Salen« (som kirken kaldtes), i Brødrehuset og i Søstrehuset og omkring »Gottesacker« (kirkegården); man hører om festerne for ægtefolk i »Christinenruh« og om »Kærlighedsmåltiderne«, hvor man under salmesang drak the og spiste boller. Vel ved forfatteren, at det ikke mere var sådan, at Brødremenighedens former simpelthen var det naturlige udtryk for deres kristelige indhold. Men i de særegne gamle former »rørte der sig et dynamisk liv, og det hørte uforkrænkeligheden til. Det virkelig store var hverken den gamle udtryksmåde eller de gamle former, det var den ånd, som dengang rejstes i uforkrænkelighed. Den bliver ved at rejse sig i samme uforkrænkelighed altid og overalt, hvor den, gådefuld i sin uforklarlige magt, griber mennesker, der sås i forkrænkelighed«.

En ejendommelig skik ved begravelserne omtales: præsten oplæste en skriftlig levnedbeskrivelse, der gerne forelå fra afdødes egen hånd. Herom hedder det: »De gamle levnedsløb kan forekomme os noget stereotype. De synes os let at være fremstillet efter samme skabelon og holdt i næsten enslydende vendinger. Man skal dog være varsom med at bedømme andre mennesker og andre tider efter sin egen og sin tids opfattelse. Samme tid plejer at skabe samme religiøse problemer, som derfor gerne vil være ens for alle i samme periode. Det er derfor naturligt nok, at levnedsløbene i Brødremenigheden kommer til at ligne hver-

andre«. — Dette er ikke blot en nænsom og forstående vurdering af de gamles skildringer af deres åndelige udvikling. Den, der sysler med historie, bør overveje, om forfatteren ikke hermed har peget på en almengyldig regel: at problemerne gerne er ret ensartede indenfor hver generation og kommer til udtryk på ensartet måde hos de enkelte i samme generation. Hvad der for udenforstående kan synes mode eller plagiater, kan derfor meget vel i virkeligheden være et spontant udtryk for noget ægte og oprindeligt.

Bogen giver nyttige oplysninger om Christiansfeldtmenighedens stilling i den nationale strid.

Brødre­menigheden var af tysk oprindelse, men dens tyske sprog og tyske ledelse var for de gamle intet problem. Forfatterens bedsteforældre var begge kommet nordfra. I Christiansfeld fandt de den religiøse næring, de søgte. Det tyske betød kun, »at de måtte lære tysk, hvad nok kunne være besværligt, men ikke var for noget at regne mod den sjælelige velsignelse, de modtog«.

Men de nationale brydninger, der siden opstod i landsdelen, gik ikke sporløst hen over menigheden, og forfatteren kan give mange oplysninger om modstanden mod det nye styre efter 1864. Her bygger han på efterladte optegnelser af sin fader. Denne spillede en betydelig rolle på dansk side, først og fremmest i jordkampen, gennem sit arbejde i Sparekassen for Christiansfeld og Omegn. Og alligevel var det vigtigste for ham det kristelige liv i Brødre­menighedens ånd. »Trods alle nationale betænkeligheder sendte han næsten alle sine børn (bl. a. også forfatteren selv) til uddannelse ved Brødre­menighedens institutter i Tyskland«.

Forfatteren mener, at denne splid mellem nationale og religiøse hensyn må have medført sjælelige konflikter for mange. »Troskaben mod Danmark var for dem en gudgiven sag, og Brødre­menighedens fromhedsideal var samtidig deres livssyns grundvold, som dog var repræsenteret af tyskere . . . Denne splittelse i den enkeltes sind har utvivlsomt svækket den religiøse kraft, som besjælede menighedsmedlemmerne i Christiansfelds første tid«.

Man kan kun lykønske Historisk Samfund for Sønderjylland til udgivelsen af denne charmerende bog, som man må være forfatteren taknemmelig for.

Asger Nyholm.

Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske Studier i Sønderjylland — 2. udgave

Revideret og udvidet af Hans H. Worsøe.

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 9, 1965, 95 s. Indb. kr. 8,00.

Der er gået 17 år siden Historisk Samfund for Sønderjylland udsendte Johan Hvidtfeldts overmåde nyttige håndbog med ovenstående titel. Første udgave er vel forlængst både udsolgt og slidt i las ved flittig brug, og der er derfor god grund til at udsende en ny udgave og til at give den et så solidt bind, som den har fået. Opbygningen af 2. udgave følger stort set sin forgænger, men indholdet er godt en fjerdedel større, og desuden er der et stikordsregister. I fire kapitler behandles de forskellige former for slægtshistorisk materiale, mundtlige, trykte og dupliserede kilder, arkivernes materiale og slægtshistorisk materiale i Sydslesvig. Det første afsnit er i alt væsentligt nyt og betegner en værdifuld tilvækst, men ellers er det forøgede omfang kommet alle afsnit til gode, måske især afsnittene om kilder på Rigsarkivet og i Sydslesvig. Når man sammenligner de to udgaver, bliver man imponeret over, hvor mange nye hjælpemidler der er fremkommet i de sidste 17 år, og man føler sig tryk ved vejledningen. Den vidner smukt om den kyndige personalhistorikers og arkivmands solide viden om såvel trykt som utrykt materiale. Slægtshistoriske Studier er også i sin anden udgave det selvfølgelig og nyttige udgangspunkt for slægtshistoriske studier i Sønderjylland.

Knud Prange.

Bognyt

Poul Eller: Historisk Ikonografi, DHFs håndbøger, 1965, 76 s. Indb. kr. 10,00.

Georg Galster: Mønt, DHFs håndbøger 1965, 76 s. Indb. kr. 12,00.

Ib Kejlbo: Historisk Kartografi, DHFs håndbøger, 1966, 84 s. Indb. kr. 15,75.

Iørn Piø: Folkeminder og Traditionsforskning, DHFs håndbøger, 1966, 84 s. Indb. kr. 15,75.

I Dansk Historisk Fællesforenings nyttige serie af håndbøger om de historiske hjælpevidenskaber er der 1964-66 udkommet fire bind.

Museumsinspektør Poul Ellers bog om *ikonografi* handler om billeders anvendelighed i den historiske forskning og giver mange nyttige oplysninger, bl. a. om opbygningen og ordningen af en billedsamling, om billeders historiske kildeværdi og sidst, men ikke mindst væsentligt, en bibliografi over billedsamlinger.

Medens denne bog ganske svarer til de forventninger, man kan stille til håndbogsserien, kan det ikke skjules, at bogen om *mønter* er en skuffelse, hvis man havde håbet at få et hjælpemiddel i hænde til identificering af de forskellige møntenheder, der forekommer i ældre tid, og deres indbyrdes værdi. Her lades man ganske i stikken, hvorimod bogen med sine mange illustrationer kan være til stor glæde for møntsamlere.

Bibliotekar Ib Kejlbos bog om den historiske *kartografi* giver en skildring af udviklingen fra naturfolkenes kortmateriale til den moderne kartografi. Af særlig interesse er fortegnelsen over kartografisk litteratur og afsnittet om Danmarkskortet, hvor bl. a. Johannes Mejers kort får en fyldig omtale.

Siden 1950'erne er der sket en kursændring inden for folkemindervidenskaben, hvorved indsamlingsmetoderne og deres problematik i højere grad er kommet i søgelyset. *Traditionsforskningen*, som Pø foretrækker at kalde sin videnskab, defineres som videnskaben om det folkløstiske traditionsstof, d. v. s. de traditioner, der i rytmisk form, i fortællende form eller i form af skikke overleveres fortrinsvis mundtligt inden for en socialt og kulturelt afgrænset gruppe. Blandt de grupper, som falder inden for emnet, kan nævnes: overnaturlige forestillinger, festtraditioner, visetraditioner og fortælletraditioner. Det er klart, at enhver, der beskæftiger sig med lokalhistorie, må komme ind på disse områder, og det må derfor tillægges den allerstørste betydning, at der nu foreligger en populært tilgængelig fremstilling af dette emne. Det er en bog, som forhåbentlig vil føre til en mere forsvarlig indsam-

ling og udnyttelse af det folkloristiske stof til kommende sognehistorier, end det hidtil er sket. At bogen er forsynet med fyldige litteraturhenvisninger og særdeles overskueligt lagt an, tilføjes kun for at fuldstændiggøre billedet af denne vigtige og velskrevne bog.

H. H. W.

Anders Enevig: »Tatere og Rejsende« (1965).

Forfatteren og folkemindesamleren Anders Enevig, der især vil være kendt for sine to bøger »Prinser og Vagabonder« og »Klunsere og Kræmmere«, har skrevet en ny bog om et beslægtet emne, nemlig »Tatere og Rejsende«. Når denne bog i modsætning til de to tidligere skal omtales her, skyldes det, at Enevig påviser, at grundstammen af denne befolkningsgruppe nedstammer fra de hvervede soldater i Slesvig og Holsten, efter at disse var blevet arbejdsløse ved hærreformerne omkr. år 1800. Blandt de mere fremtrædende slægter nævnes Hertzberg, Meggerle, Mundeling og Altenburg — slægter, der efter 1864 søgte mod nord.

Denne befolkningsgruppe er hidtil kun i ringe grad blevet påagtet af de sønderjyske personalhistorikere, men der er næppe tvivl om, at, hvis nogen lod sig inspirere af Enevigs velskrevne bog til at tage disse slægter op til et nærmere studium, ville nye aspekter i billedet af den sønderjyske befolknings sociale forhold vise sig.

H. H. W.

Altes Gymnasium Flensburg. 1566-1966. Eine Festschrift.

Flensborgs gamle latinskole har i september i år fejret sit 400 års jubilæum ved en tre-dages værdig og meget givende festlighed, som jeg som gammel elev deltog i. Generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink var blandt de indbudte. Der er udgivet et fyldigt, historisk værdifuldt festskrift, bl. a. med en hilsen fra den danske undervisningsminister. Det statelige, rigt illustrerede skrift belyser skolens omskiftelige historie og giver et omfattende indblik i dens undervisning og daglige liv. Personalhistoriske lister afslutter det fornemme værk.

Det, der især interesserer os danske, er det historiske tilbageblik ved skolens nuværende rektor, Alfred Peters, barnefødt i byen og elev i 1918. Vi hører udførligt om skolens stifter, franciskanermunken Lytke Namen fra byens kloster, der testamenterede sin arvede, store formue til skolens bygning, indretning og drift. Han var naturligvis ikke interesseret i en evangelisk uddannelsesanstalt og søgte også på det sidste at omstyrte testamentet. Men byens råd holdt sig til det allerede givne og fik derved mulighed for at fortsætte sine egne to af reformationen fremgæede kirkeskoler i en ny og storslået ramme.

Af skolens ledere, hvis navne alle er kendte, og som indtil 1864 udnævntes af den danske konge, hører vi nærmere om rektor Sperling

(fra Egernførde), der fra begyndelsen udformede skolens program, som kom til at gælde indtil 1797. Videre om de to lærde ledere fra selve byen, J. og O. Møller, far og søn, i det 18. århundrede, der begge forud havde haft embede i hovedstaden og jo er blevet berømte for deres grundlæggende personalhistoriske og bibliografiske studier (»Cimbria literata« og »Dänische Bibliothec«).

Men så afløste den nye naturvidenskabelige tid den gamle kirkelige. Den førende mand i nyordningen blev den pædagogisk og organisatorisk dygtige generalsuperintendent Adler, der også forud havde haft ansættelse i København. Skolen var altså den blomstrende søfarts- og handelsbys pryd og skæbnepartner i krig og fred, en dansk skole, dog med tysk undervisningssprog og dansk blandt fremmedsprogene, men fuldt loyal overfor det danske kongehus og dets enevoldsstyre i helstatstiden.

Men nu meldte sig i takt med befolkningens (almuens) nationalpolitiske myndiggørelse efter tre-års-krigen de »dansk-tyske spændinger« også på skolen. Deres årsag siges her at være den danske aggressivitet, »daniseringsbestrebelse«, der f. eks. ikke lod den loyale rektor Schumacher (fra Husum) blive skolens leder, men erstattede ham med »rigsdanskeren« Rasmus Simesen (fra Helsingør). Denne dygtige skolemand gjorde selv sit bedste for at udligne spændingerne. Men agitationen fra syd, særlig ved den i 1850 afsatte ivrigt slesvig-holstenske, men »ubetænksomme« rektor Lübker (fra Husum) holdt ilden vedlige, indtil Bismarcks erobring af hertugdømmet på ny satte ham i rektorstolen. Han døde dog allerede i 67. Og mon dog ikke hans tyske nationalisme oversteg den tilsvarende danske?

Den følgende tid inddeles i perioderne 1864-1918, - 1933, - 1945 og - 1966, med hver deres forskellige tids- og skolemæssige præg. Bemærkes kan, at nazisterne i 30'erne skjulte den flensborgske malerinde Kæthe Lassens store vægmaleri med bibelsk motiv (Peters fiskedræt) i festsalen bag et forhæng, medens eleverne fik deres kristelig-humanistiske tilskyndelse, skolens historiske præg, fra de gamle lærere, der endnu virkede i disse lidet lystelige år med den nye verdenskrigs psykologiske forberedelse, især i ungdommen.

Efter det nye sammenbrud har man nu under en besindig, frisindet ledelse fundet sine egne ben igen og i nye tidssvarende rammer kunnet skabe en fuldt moderne skole, der både bevarer det humanistiske dannelsesgrundlag og følger med i tidens videnskabelige og tekniske nyopdagelser og udfordringer, »tradition og fremskridt i ét«, som det blev sagt i festtalen.

I elevlisterne fra 1946-66 noterer man de mange landsfremmede navne fra de rømmede tyske østprovinser. Mon ikke det slesvigske landsmandsskab — trods forskelligt sprog og sindelag — alligevel vil vise sig at være stærkere end denne »Überfremdung« fra syd? Tiden vil vise det. Men vi må også regne med, at der i Sydslesvigs gamle grænseby Flensborg findes en traditionsrig højere skole, der indenfor

sine mure rummer et levende tysk kulturcentrum til ungdommens første forberedelse til en kommende livsindsats. Lad os håbe, at det bliver til et berigende møde mellem nord og syd, en bro, hvor man heller ikke overser grænsestregen midt på broen.

Jens Holdt.

Rejser og rejsende

Fremmedes besøg på Sønderborg-egnen 1638-1844

Fra Als og Sundeved, hæfte 43. Redaktion: Jørgen Slettebo. 1966.

Hæftet indledes med en kort, men instruktiv redegørelse af Jørgen Slettebo om rejseforhold i ældre tid; særlig omtale får rejseruterne over Als på grundlag af ældre tiders »rejsevejvisere«.

Derefter følger otte beretninger om rejser på Als; de indledes med en redegørelse for tekstens oprindelsesforhold, men desværre er kun de fire forsynet med forklarende noter. Flere har medvirket med oversættelse og tydning, og det gamle ord om de mange kokke gælder i nogen grad her. Professor Majors beretning fra 1693 er oversat fra tysk til et delvis uforståeligt dansk, og hvis alle tydninger af teksten i Hanne Hasses stillebøger er rigtige, er det danske sprog blevet beriget med hidtil ukendte ord. To af teksterne har ikke været trykt før, og flere er oversat til dansk for første gang.

Meget nyt til den politiske historie bringer teksterne ikke, hvorimod de er særdeles udbytterige, hvad kulturhistorien angår. Professor Major giver en skildring af Christian II's fængsel. Han nævner her, at han under et tidligere besøg har set et bord midt i kongens værelse. I gulvet rundt om dette bord var der »gennem mange tusinde ganges omkringgåen« slidt en 1½-2 tommer dyb fure — er det denne fure, der er grundlaget for traditionen om rillen i kongens bord? Ved Majors andet besøg var murstensgulvet opbrudt og fjernet. Den tegning af gulvet, som er omtalt i teksten, er desværre ikke medtaget. Major fortæller, at hertugen foretrak Østerholm som opholdssted fremfor Sønderborg slot. Pastor Dyssel, som både har været præst i Sønderjylland og på Lolland, roser den slesvigske almue for dens store flid; de lange vinteraftener udnyttes af tjenestefolk til nyttigt håndarbejde, hvorimod den lollandske almue i denne henseende er »det elendigste kreatur i verden«. Forklaringen på de gode forhold på Als finder han i følgende: »... ingen vornedret, intet trykkende hoveri plager dem; de ved, at hvad de forhverver er deres, derfor kendes hos dem flittighed ude og inde«. Betlere så han ingen af — en erfaring, som også en engelsk krigs-korrespondent gjorde i 1864.

De mange lovord over egnen må gøre hæftet til en lækkerbissen for alle lokalhistorisk interesserede — man undrer sig over pastor Wedels bemærkning: »Saa smuk som Alsen er, så vilde jeg dok ikke boe der — hvorfor? ja det skal jeg sige en anden gang«. Fik han det sagt?

V. P.

H. P. Sørensen: Sagn og hændelser fra Gram sogn. Gram 1964. 109 s.

H. P. Sørensen, der i 1963 udsendte bogen »Træk af Gram sogns historie« (anm. SJy Årb 1964, s. 488 f.), har tilføjet et mindre skrift, hvori han fra ældre publikationer, især Evald Tang Kristensen, fra Dansk Folkemindesamling og fra egne optegnelser har samlet det væsentlige af, hvad der vides eller fortælles fra Gram sogn. Titlen på bogen angiver rigtigt, at der er tale om fortællinger af meget forskellig karakter, fra folkemindestof om varsler og gengangere, fortællinger om navngivne personer med mere eller mindre sikkert historisk indhold, til nye bidrag til egnens traditionsstof ved fortælling af egne oplevelser.

Fra en historisk betragtning ligger bogens værdi i disse nye bidrag, som fastholder mange kulturforhold og tildragelser, som ellers ville kunne gå i glemme.

H. N.

Hvad skal jeg læse om Sydslesvig. Råd fra Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. 3. udgave 1966. Ved Poul Kürstein.

Denne letoverskuelige og dog ret udførlige oversigt over litteratur vedrørende Sydslesvig foreligger nu ajourført og kan rekvireres fra Dansk Centralbibliotek under adresse Gråsten Bank, Kruså. Også denne udgave er mere end tør bibliografi; den rummer adskillige interessante vurderinger.

F.

Landet bag digerne. Hjemstavnsbog for Tønder amt og by. 3. udgave. Tønder 1965. 171 sider. Ill.

Hjemstavnsbogen for Tønder amt og by så dagens lys i 1956, udkom i 2. næsten uændrede oplag i 1957 og har siden været udsolgt. Den nu foreliggende 3. udgave, af hvilken der allerede har måttet foretages et uændret optryk, har været underkastet en kraftig revision og er blevet væsentlig større af omfang. Afsnittene om amtet og landets tilblivelse har fundet en helt ny formulering ved adjunkt Bent Valeur. De store nye undersøgelser vedrørende marsk og vadehav er her inddraget, og deres resultater er blevet gjort tilgængelige for lægmand. I bogens andre afsnit er nye fund og forskningens nye resultater indarbejdet, og den nutidige udvikling betinget af havnen på Rømø, og »det industrielle genembrud« er tilgodeset i bogens aktuelle afsnit. Antallet af illustrationer er øget. Man må være Tønders kommunalbestyrelse taknemmelig for den forståelse af den lokalhistoriske skildrings betydning, der ligger bag bogens nyfremkomst.

F.

Noter og nyt

Ernst Christensen

* 28. 2 1895

† 14. 10. 1966

Ernst Christensen var ikke et dusinmenneske. Denne ranke mand med det lyse alsiske sind og humør, som han bevarede også i de sidste, sygdomsfyldte år, var en af de smukkeste og ædleste skikkelser inden for den sønderjyske bondestand i tiden efter genforeningen.

Han fødtes 1895 på den gamle slægtsgård, Sædmosegård i Asserballe, som søn af den senere folketingsmand Chr. Ernst Christensen og voksede her op i et milieu og en tid, der kom til at præge ham for livet. Han nåede at komme på Ryslinge Højskole (1912-13) og Høng Landbrugsskole (1913-14), ligesom han havde været på uddannelsespladser på Sjælland og i Sverige, inden han sammen med faderen måtte med i den første verdenskrig. Han blev på østfronten angrebet af dysenteri og blev efter et langt lazaretophold sendt til Frankrig, hvor han 1916 blev alvorligt såret. Året efter blev han hjemsendt som uanvendelig til krigstjeneste, og han var derfor hjemme under det tyske sammenbrud

i 1918. På smukkeste måde har han senere skildret det overvældende indtryk, begivenhederne i 1918 gjorde på ham.

Han som andre sønderjyske landmænd fik nok at rive i i årene efter genforeningen. Han var i 1915 blevet gift med Anna Bladt og havde overtaget en gård i Asserballe, som han senere drev sammen med sin fødegård. Medens det vel om mange kan siges, at de til en vis grad blev lammet i kriseårene, gjaldt dette ikke for Ernst Christensens vedkommende. Snarere kan man vel sige, at de for ham blev en udfordring til yderligere indsats — på det økonomiske og det folkeligt nationale område. I ungdoms- og idrætsarbejdet i sognet var han blandt de ledende og i 30'erne den ledende. Der kom en ny udfordring — den nazistiske magtovertagelse og de rabiante slesvig-holstenske angreb på grænsen. I denne situation var Ernst Christensen blandt dem, der var med til at organisere det danske modstød. Han var en af de unges repræsentanter på talerstolen ved det store folkestævne på Dybbøl den 11. juni 1933, og han var en af hovedmændene bag stiftelsen af Det unge Grænseværn. Ved mindesamværet efter hans begravelse afslørede Peter Marcusen, at planerne for Det unge Grænseværns organisation i det væsentlige blev udarbejdet på Sædmosegård i sommeren 1933. Som formand for Sønderborg amtskreds og som medlem af grænserådet fik han stor indflydelse på Det unge Grænseværns arbejde. Om hans evner som vækker og organisator kan blot nævnes, at snart var Sønderborg amt den kreds, der havde det største medlemstal i forhold til befolkningstallet. Som taler færdedes han hjemmevant over det ganske land, og han var ikke nogen kedelig taler. Som regel havde han i forvejen omhyggeligt udarbejdet manuskript til sine taler og foredrag, men på talerstolen var han fri og uafhængig af papirerne. Bedst var han vel nok, når han gav sit foredrag causerende form. Som et eksempel på den ånd og også den ildhu, der prægede ham i disse år, skal slutningen af en tale, som han holdt i Helsingørsk præstegård den 12. december 1933, og som senere er trykt i Danebod-årsskriftet, anføres. I denne tale, som han har givet titlen »Vi fra Tønder og Dybbøl 1933« siger han: »Med disse stævner begyndte et nyt afsnit af den sønderjyske ungdoms omskiftelige historie. Lykkelige og stolte er vi nu beredte til at tage vor del af arbejdet. Det er sagt om Sønderjylland, at det skal vindes tilbage for hvert slægtled, og det er vel sandt. Nu skal vi så prøve, om vi kan røgte vor arv og gæld på værdig og ansvarlig måde. — Men ord alene kan ikke gøre det. Tiden kræver *handling*. *Aktivitet!* *Vi vil værne vort*«. Og det blev ikke blot til ord for Ernst Christensens vedkommende. Det blev handling og aktivitet. Han brugtes og misbrugtes måske også, men han havde så svært ved at sige nej, når nogen kaldte ad ham.

Det kunne han naturligvis heller ikke under besættelsen, da han snart kom med i modstandsbevægelsen. Efter befrielsen fortsatte han til 1946 som formand for Det unge Grænseværn i Sønderborg amtskreds, men trak sig derefter ud af aktiv deltagelse i ungdomsarbejdet. Til gengæld fik han så stunder til at hellige sig sin historiske interesse. Han nøjedes

dog ikke med selv at læse og studere, men han skulle give andre andel i det, der optog ham. Bl. a. holdt han historiske foredrag i Sønderborg for befalingsmandsskolens elever, og 1957, efter at Gunnar Rasmussen var tiltrådt som forstander på Danebod, overtog han der en del af timerne i Sønderjyllands historie, som Frede Therkildsen tidligere havde haft. Sin interesse for højskolen viste han også ved i en årrække at være et meget aktivt medlem af dens styrelse og ved i skolens årsskrift at skrive en række gode artikler.

Iøvrigt blev Ernst Christensen på »sine gamle dage« mere skrivende. Han selv sagde, at det tog tid for ham at skrive, og at det krævede en indre overvindelse for ham at fæstne sine tanker og sin viden til papiret, i hvert fald når han skulle henvende sig til et større publikum. Der skulle her kraftige opfordringer til, før man fik hans tilsagn om en afhandling. Men vel netop derfor blev hans afhandlinger og artikler så grundigt gennemarbejdede, at de i sproglig og stilistisk henseende blev noget helt enestående. Kun få magter at skrive så smukt et dansk, som Ernst Christensen formåede det. Til »Bogen om Als«, der udkom 1956, bidrog han med et større afsnit om den alsiske landsbys historie. Han tegner her et billede af den alsiske bonde i forhold til sine fæller i landsbyen og til godsherrerne. Han beretter om gamle arbejds- og festsikke, og på grundlag af stænderdeputeret og synsmand H. C. Bladts dagbog giver han nye og værdifulde bidrag til belysning af alsingernes forhold til den augustenburgske hertug. Sin skildring bygger han på trykt litteratur og arkivalske kilder, men det, der især bidrager til at gøre fremstillingen levende, er hans anvendelse af traditionsstoffet. Her udmønter han, hvad han som barn og ung havde hørt de gamle fortælle. I sin næste større afhandling om landvæbningen på Als, som udkom i Sønderjyske Årbøger 1962, og hvortil han igen benyttede H. C. Bladts optegnelser som kilde, skriver han indledende om, hvad den nationale og folkelige tradition i form af en oldemors fortællinger har betydet for ham. Hun vakte den 8-9 årige drengs historiske interesse. Også i denne afhandling viser han, at han formåede at samle mange, spredte enkeltoplysninger til en fremstilling, der kan stå som mønster for, hvorledes en god lokalhistorisk afhandling skal skrives. Sit bedste som historisk forfatter har han vel dog nok nået med den lille afhandling i Sønderjyske Årbøger 1964 om ungdomsvennen Martin N. Hansen. Den er ikke blot en karakteristik af og en hyldest til folkemålsdigteren, men tillige en kærlighedserklæring til det alsiske folkemål. »Folkemålet er marven i vort sprog. Når det sygner hen, er der ikke meget at håbe på, så er sindelaget ved at gå tabt —«, og han skriver her om »den dybe undertone, der kan dirre i folkemålets sange, og som kun fuldtud kan fattes af de mennesker, der er hjemme i dette sprog«.

Desuden har Ernst Christensen skrevet artikler til Danebod-årsskriftet og til Sønderjysk Månedsskrift. I en del af disse artikler har han gengivet egne erindringer, bl. a. om sit møde med »præsident« Topff, om Åbenrå-mødet den 17. november 1918 og om Det unge Grænseværns

tilblivelse, men dette er kun en beskeden del af hans erindringer. I det sidste par år har han, når helbredet tillod det, flittigt skrevet på sine memoirer. Oprindeligt holdt han bestemt på, at de kun var tænkt skrevet for familien, nærmere betegnet for hans børnebørn, men han lod sig dog overtale til, at de med visse udeladelser i de mere familiære afsnit kunne bringes i bogform. På det sidste kredsede hans tanker om denne erindringsbog, og det smertede ham, at han ikke nåede at få manuskriptet helt afsluttet. De sidste afsnit foreligger kun i råkladde, men et barnebarn, der har fulgt erindringerne tilblivelse blad for blad, vil sammenføje og renskrive de sidste optegnelser. Forhåbentlig vil der så være mulighed for inden alt for længe at udgive erindringerne i bogform.

Da Sv. A. Hanssen, Nørremølle, døde 1956, inden det endnu var lykkedes at få oprettet en Sønderborg amtskreds under Historisk Samfund for Sønderjylland, var Ernst Christensen selvskreven til formandspladsen i amtsudvalget, og dermed blev han også medlem af Historisk Samfunds styrelse. Forholdene på Als og Sundeved er jo særegne, men han forstod at tage opgaver op, som det lokale historiske samfund havde ladet ligge. Bl. a. arrangerede han med stor tilslutning foredragsrækker med lokalhistorisk emne, og han tog initiativet til udskrivningen af en prisopgave. Han var medlem af Historisk Samfunds styrelse fra 1956 til 1965, da han på grund af tiltagende svagelighed trak sig tilbage. Her som andetsteds gjorde hans lyse intelligens sig gældende. Der blev i styrelsesmøderne lyttet til hans indlæg, der fremkom korte og klare uden unødvendig udenomssnak. Han havde en sjælden evne til at finde frem til kernen i den enkelte sag. Kunne han måske under de mere officielle forhandlinger virke lidt kort og knap, var han til gengæld i uformelt samvær efter styrelsesmøderne på Sandbjerg uforlignelig som fortæller. Vi, der lærte Ernst Christensen at kende ved samarbejdet i Historisk Samfund for Sønderjylland, vil ved hans bortgang minde ham ikke blot som den gode medarbejder, men også som et stort menneske, der af sin indre rigdom kunne sprede lys og glæde omkring sig.

Som en anerkendelse for sin indsats i det folkelige og nationale arbejde tildeltes han for nogle år siden Johan Ottosens og H. V. Clausens mindelegat.

Peter Kr. Iversen.

Johanne Skovgaard

* 29. 11. 1879

† 13. 4. 1966

Fhv. arkivar Johanne Skovgaard døde den 23. april 1966. Hermed er en af de mest velfortjente i kredsen af dem, der arbejdede med Sønderjyllands historie, gået bort. Frøken Skovgaard var født i Nykøbing Falster. Hendes fader Hans Skovgaard blev senere sognepræst i Sorø amt. Hendes moder var datter af Rødning Højskoles første forstander, Johan Wegener, og var således niece af gehejmearkivar Wegener. Slægtsarven gjorde næsten Johanne Skovgaard forudbestemt til at skulle beskæftige sig med historie, arkiver og med Sønderjylland. Det var derfor også naturligt, at hun søgte ind til arkivvæsnet, efter at hun i 1908 havde taget embedseksamen med udmærkelse. Men den daværende rigsarkivar, V. A. Secher, var ingen ynder af kvinder i arkiverne, og først efter Kr. Erslevs tiltæden som rigsarkivar blev hun 1917 ansat ved Landsarkivet i København, hvorfra hun 1920 kom til Rigsarkivet. Her gjorde hun tjeneste til 1949, da hun måtte tage sin afsked på grund af alder.

Johanne Skovgaard blev en god arkivar. Med stor energi tog hun fat, hvor andre var kørt fast. Det lykkedes hende at gøre det store person- og stedregister til Danske Kancellis indkomne breve m. m. til 1660 færdigt. Arkivar West, der også havde været en flittig medarbejder i den sønderjyske histories urtegård, havde arbejdet med ordningen af det slesvigske arkivstof. Det blev Johanne Skovgaard, der fortsatte og videreførte hans virke. Efter de store afleveringer fra Statsarkivet i

Kiel 1936 blev det også hende, der mere end nogen anden kom til at indarbejde dette store og yderst værdifulde materiale i de bestående samlinger. Hun registrerede de mange vigtige kort, som var en del af afleveringen. Hun bragte orden i de spredte dele af Rentekammerets tyske afdelinger, som nu findes i Rigsarkivet, så der kunne udarbejdes en fuldstændig fortegnelse herover. Det er Rigsarkivets håb inden længe at kunne udgive den som et bind af dets serie Foreløbige Arkivregistraturer.

Hendes hovedindsats blev dog udgivelsen af den trykte fortegnelse over de arkivalier, der findes i Tyske Kancellis indenrigske afdeling. Den udkom som bind 7 af Vejledende Arkivregistraturer 1946 og er, bortset fra enkelte mindre afsnit, udarbejdet af Johanne Skovgaard. Den bærer vidne om hendes sikre viden, når det gjaldt sønderjyske arkivalier og sønderjysk historie, og de fyldige og værdifulde oversigter over administrationshistorien viser, hvorledes hun mestrede at trænge ind i selv meget komplicerede problemer.

Johanne Skovgaard var dog ikke blot arkivar, men også historiker. I sine yngre år skrev hun sammen med sin lærde veninde gennem livet, dr. Ellen Jørgensen, værket Danske Dronninger og en bog om Dronning Margrethe. For Kildeskriftselskabet udgav hun et bind af Christian den 4.s breve. Efterhånden blev det dog mere og mere Sønderjyllands historie, der blev hendes arbejdsområde. Det måtte være naturligt for hende, der altid nærrede den største interesse for landet sønden å. Hun var til sine sidste dage optaget af dets skæbne, og Flensborg Avis var hendes daglige læsning til den dag, da hun lukkede sine øjne. Hendes tro og håb var altid, at Sønderjylland engang igen skulle blive en helhed. I et eksemplar af værket Slesvigs delte Bispedømme skrev hun: »Gid det delte atter må vorde eet«.

Da der skulle udpeges medarbejdere til det store værk Sønderjyllands Historie, var det naturligt, at hun blev en af disse. Hun kom her til at skrive om tiden 1544-1660, den periode af hertugdømmets historie, som hun mere end nogen anden var fortrolig med. Hendes bidrag vidner om hendes fortrolighed med disse års historie, om hendes indgående kendskab til arkivmaterialet og hendes evne til at skrive både klart og fængslende. Mange vil mene, at hendes bidrag til dette værk er et af dets bedste.

I Slesvigs delte Bispedømme skrev hun hovedafsnittet, tiden op til 1791. Hun behandlede tidsrummet 1544-1721 i Sydslesvig gennem Tiderne, og til de to byhistorier, om Flensborg og om Sønderborg, har hun bidraget med gode og værdifulde afsnit, der på ny vidner om hendes evne til at gøre en fjern tid levende, og samtidig viser, hvor indgående hendes kendskab til kilderne var.

For den, der som ung arkivar kom ind i Rigsarkivet, var hun ikke blot en god kollega, men næsten som en ældre kær veninde. En drøftelse med hende var altid berigende, ikke blot fordi hun kunne give én noget af sin rige viden, men også fordi man her mødte et menneske,

der var stærkt optaget af tidens nationale problemer, præget af intelligens, af en let ironi, der forenedes med megen humor. Der kunne også være noget næsten pigelig koket over hende. Stærkt kom det frem på en tur til Flensborg og det sydslesvigske land, da Flensborgs historie skulle skrives. Det var ligesom den oplevelse at være i grænsebyen og grænselandet gjorde hende glad, ja næsten kåd. Vel havde hun aldrig levet i Sønderjylland, men hun levede med i dets problemer. Dets skæbne var for hende altid en hjertesag, hendes indsats i udforskningen af dets historie vil altid blive mindet.

Johan Hvidtfeldt.

Landsarkivet, Åbenrå.

Efter de sidste års store stigninger i besøgstallet er der i 1965 indtrådt en mindre tilbagegang. 1964 var antallet af besøgende 2274, til hvem der blev fremtaget 18.064 bind, pakker og læg; 1965 var de tilsvarende tal 2188 og 20.873. Udlånet til andre arkiver og centralbiblioteker var 1964 324, 1965 437, og indlånet fra andre arkiver var 1964 178, 1965 157. På trods af det lidt mindre besøg er der altså tale om en ikke uvæsentlig stigning i benyttelsen af de i landsarkivet beroende arkivalier.

Som meddelt i beretningerne for de senere år er landsarkivet overfyldt. For dog at skaffe plads til nogle meget presserende afleveringer er godt 400 løbende hyldemeter arkivalier deponeret i landsarkivet i Viborg, hvor man efter den store udvidelse har nogen magasinplads i overskud. Men også denne udstationering af arkivalier er kun en stakket frist, idet hovedparten af de tomme hylder straks er blevet fyldt med nye sager. En udvidelse af magasinpladsen er bydende nødvendig. Også arbejdsforholdene for de besøgende og arkivets personale har længe været utilfredsstillende. Leje af to værelser i en nabovilla til arbejdsrum for nogle af personalet er kun en foreløbig og utilfredsstillende nødløsning. Der har derfor i det sidste par år været arbejdet på planer om en udvidelse af landsarkivet, og kgl. bygningsinspektør J. Stærmosse, Odense, har udarbejdet en skitse, hvorefter der placeres en magasinbygning på 4 etager — 2 under jorden, 2 over — parallelt med den nuværende. De to magasinbygninger vil blive forbundet med en lav bebyggelse. Hovedindgangen vil efter skitseforslaget blive placeret mod syd, og via en foyer vil der være adgang til læsesal og en mindre foredragssal. Rundt omkring den nye, massive magasinbygning vil kontorer og arbejdsrum blive placeret. Magasinbygningen er beregnet til at skulle rumme ca. 10.000 lb. hyldemeter arkivalier, dels anbragt i kompaktus, dels i stationære reoler, og der skulle herefter være plads nok til landsdelens arkivalier i de kommende 25-30 år. Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland vil få nyindrettede lokaler i den nuværende magasinbygning. Såfremt de fornødne bevillinger opnås, er det meningen, at arbejdet med udvidelsen skal påbegyndes i finansåret 1968-69. Det første

par år må besøgende og personale derfor endnu regne med at skulle arbejde under lidet tilfredsstillende forhold.

På grund af deponeringen af de 400 lb. m arkivalier i Viborg har det været muligt at hjemtage grundbøger og grundakter fra Tønder retskreds, dom- og retsbøger fra kriminaldommeren i Haderslev for årene 1920-41 og en stor supplerende aflevering fra Lånekassen for Sønderjylland. Det har også været muligt at modtage før nogle større eller mindre afleveringer fra præsteembeder, bl. a. fra Hørup, Arrild og Højrup sogne.

Af afleveringer fra private skal først og fremmest nævnes, at arvingerne efter amtsskolekonsulent Nic. Svendsen, Tønder, har afleveret hans store privatarkiv, som, når det engang bliver ordnet og registreret, utvivlsomt vil vise sig at indeholde meget og vigtigt materiale til belysning af den nationale og folkelige udvikling før og efter 1920. I det hele taget er der siden sidste beretning i Sønderjyske Årbøger fra privat side afleveret et meget betydeligt antal sager til landsarkivet. Man har således modtaget sager vedr. flg. private institutioner eller foreninger: Landboforeningen for Flensborg og Omegn, Det blandede Distrikts Mergelselskab, Gabøl-Øster Lindet Hesteavlforening, Udstykningsforeningen for de sønderjyske Landsdele og Foreningen af fhv. Krigsfanger i Rusland. Endvidere kan nævnes aflevering af flg. privatarkiver: Forstander, frk. Carla Schibler, folketingsmand Oluf P. Lorentzen (Brøde), redaktør Morten Kamphövener, Åbenrå, kaptajn Hans Bruhn, Åbenrå, rebslagermester Chr. August Øster, Christiansfeld, førstelærer N. C. Spandet, tidl. St. Jyndeved, N. J. Gotthardsen, Møgeltønder, tidl. Nørremark, og den Nissen'ske familie i Strandelhjørn. Derudover har man som sædvanligt modtaget mange gaver fra private, som det vil blive alt for vidtløftigt at nævne her.

Landsarkivets håndbogssamling har modtaget en meget værdifuld tilvækst ved store gaver fra rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvalds og amtsskolekonsulent Nic. Svendsens dødsboer. Ved disse gaver er navnlig landsarkivets pjeceamling blevet kompletteret.

Med hensyn til registreringsarbejdet kan nævnes, at seddelregistraturerne over præstearkiverne i Tørningehn, Tønder og Åbenrå provstier er renskrevne på maskine og nu findes i let håndterlige bind i A 4 format på læsesalen. Det er tanken at fortsætte renskrivningen af registratursedlerne, så at man efterhånden har alle arkiverne registreret på denne måde.

Under ledelse af arkivar H. Worsøe har der i vinteren 1965/66 været afholdt et vejledende kursus i personalhistorisk arbejde.

Under arkivar, cand. theol. H. A. Jacobsens orlov har stud. mag. Erik Strange Petersen vikarieret.

P. K. I.

Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland.

Indsamlingen af traditionsstof er fortsat ved lærer J. Kristensen, Genner, og redaktør Wittrup-Johansen, Sønderborg. Sidstnævnte er fornylig fraflyttet landsdelen, og en ny indsamler af materiale vedrørende den sønderjyske arbejderbevægelses historie må derfor findes. Man medvirker stadig ved indsamlingen af traditionsstof i Emmerlev sammen med Dansk Folkemindesamling og et hold lærerstuderende fra Tønder Statsseminarium.

Billedsamlingen er blevet meget betydeligt forøget. Bl. a. er der modtaget værdifulde gaver fra fru Bothilde Hansen, Toghale, fru Hejsel, Ø. Højst, fru Linchen Larsen, Tønder, amtsskolekonsulent Nic. Svendsens arvinger, redaktør Morten Kamphövener, Åbenrå, frk. Gunder Nissen, Strandelhjørn, og fra arvingerne efter godsinspektør H. C. Davidsen, Møgeltønder. Den sidstnævnte gave er langt den betydningsfuldeste, idet godsinspektør Davidsen begyndte som amatørfotograf allerede før århundredeskiftet. Samlingen indeholder især mange fine optagelser fra Møgeltønder sogn, både af bygninger og personer. Der er taget aftryk af alle gode plader. Endvidere har man fra kommunesekretær Viggo Gregersen, Møgeltønder, modtaget nogle få plader taget omkring århundredeskiftet af amatørfotografen, sognefoged Detlef Mortensen, Møgeltønder. Fru Vibeke Gribsvad har fortsat ordningen og registreringen af billedsamlingen.

Sidste vinter påbegyndtes i Tønder amt en indsamling af oplysninger vedrørende gamle huse. Dette arbejde er nu blevet fastere organiseret, og indsamlingen er påbegyndt. Der er under Historisk Samfund for Sønderjylland nedsat et snævrere arbejdsudvalg: »Udvalget vedrørende gamle bygninger på landet«, bestående af fru amtmand Inger Tryde Haarløv (formand), landsarkivar Peter Kr. Iversen (næstformand og kasserer), arkitekt P. J. Petersen, Tønder (sekretær), museumsinspektør Hans Neumann, Haderslev, gårdejer Cornelius Schmidt, Døstrup, og toldkontrollør Preben Jørgensen, Tønder. Sidstnævnte er formand for Lokalhistorisk Fotoklub i Tønder og har sammen med sine dygtige medarbejdere påbegyndt fotograferingen af bygningerne. Disse billeder vil blive opbevaret i Lokalhistorisk Samling.

Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland er anbragt på landsarkivet i Åbenrå, og landsarkivar Peter Kr. Iversen er foreløbig leder. Han har foretaget forskellige rejser, især med henblik på indsamling af billedmateriale.

P. K. I.

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

I vinteren 1963 oprettedes en selvstændig studieafdeling under Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg. Dens formål er at fremme historisk, litterær og samfundsvidenskabelig forskning og tillige selv at

foretage undersøgelser inden for disse områder. Desuden skal den tilrettelægge og medvirke til et folkeuniversitetsarbejde.

Som leder og bibliotekslektor ansattes magister Lorenz Rerup.

I overensstemmelse med planen blev der dannet en Folkeuniversitetskomité for Sydslesvig, og den har i den forløbne tid medvirket til afholdelsen af en lang række forelæsninger i forbindelse med det københavnske Folkeuniversitetsudvalg.

I tilknytning til Folkeuniversitetet påbegyndtes en aftenhøjskole, der i de sidste vintre har gennemført adskillige kurser med emner inden for litteratur, historie, musik, kunst og naturvidenskab.

Magister Rerup har som et led i Studieafdelingens arbejde skrevet en biografi over A. D. Jørgensen, som udsendtes hos Gyldendal i 1965. Denne bog er nu oversat til tysk, og den udsendes i løbet af kortere tid af Studieafdelingen. Samtidig har bibliotekslektoren tilrettelagt en udgave af nogle tyskskrevne erindringer af Hermann Clausen, som var de dansksindede sydslesvigeres repræsentant i Forbundsdagen i Bonn i årene 1949-53.

Studieafdelingen ser det tillige som sin opgave at henlede danske videnskabsmænds, kunstneres og forfatteres opmærksomhed på brydningerne mellem dansk og tysk i Sydslesvig. Flere arrangementer, der ligger på linje med dette formål, er gennemført. I oktober 1964 tilrettelagdes således på Jaruplund Højskole et møde for en kreds af yngre danske forfattere. Deltagerne var Jørgen Gustava Brandt, Per Højholt, Willy-August Linnemann, Peter Ronild, Peter Seeberg og oversætteren, Dankward Nielsen. Det var et både interessant og vellykket eksperiment.

I januar 1966 gennemførte Studieafdelingen i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland et 10 dages kursus for danske historiestuderende. Der deltog 13 studerende fra universiteterne i København og Århus. 15 foredragsholdere holdt en lang række foredrag, og deltagerne fik tillige lejlighed til at besøge flere danske og tyske institutioner. Der er ingen tvivl om, at dette kursus fik et godt forløb og blev værdsat af deltagerne.

Efter at magister Rerup i foråret er blevet ansat som amanuensis ved Århus Universitet, har bibliotekar Poul Kürstein, hidtil Slesvig, overtaget stillingen som bibliotekslektor og leder af Studieafdelingen. Der foreligger planer til en række opgaver af historisk-litterær karakter, som bibliotekslektoren er gået i gang med. Han har desuden deltaget i planlægningen af et kursus for nyansatte lærere i Sydslesvig, som Skoleforeningen gennemfører på biblioteket. I øvrigt videreføres det nu gennemprøvede folkeuniversitetsprogram med tilhørende aftenhøjskolekurser under hans ledelse.

T. Glahn

Haderslev Amts Museum.

Hørløudgravningen 1966, hvori deltog to engelske amatørarkæologer, fortsatte med i tilslutning til undersøgelsen sidste år at lede efter et område, hvor hustomten var bevaret på en sådan måde, at husenes størrelse, byggemåde og indretning kunne ses. Et sådant sted fandtes dog ikke, og forsøget med bopladsen må nu indstilles, indtil et tilfælde kommer os til hjælp. Indtil da må vi nøjes med den viden, at en til gravpladsen hørende landsby har ligget i umiddelbar nærhed af gravene.

Igen i år fandt vi hjulspor med den mærkeligt smalle sporvidde af 45 cm. Parallelt med hjulsporene fra 1965, men 15 meter sydligere sås to par hjulspor i undergrundens gule sand, begge med en sporvidde på 45 cm. Ingen af disse spor kan dateres med sikkerhed.

Undersøgelsen af Olmersdiget fortsatte igen i år med tilskud fra Statens alm. Videnskabsfond. Stedet var Todsbølbjerg sydøst for Uge, og vi fastslog her gravens og palisadernes forløb over en strækning af 300 meter fra vejen og mod Uge bæk. Her over Todsbølbjerg har graven ikke været vandførende, men den er ført så langt ud i engen, at der nu er tørvelag i bunden. Palisaderne, igen 3 i tal, fulgte graven på nordvestsiden. Den ene af dem nåede kun et kort stykke ud i engen, mens de to andre nærmest graven fortsatte ca. 110 meter ud imod Uge bæk. Her førtes de sammen i en enkelt række og holdt så op.

Der er tegn på, at graven og palisaderne ikke er opført på samme tid. De tre palisader er det måske heller ikke, og mens der stadig ikke er fundet en egentlig forsvarsvold i anlægget, så er det ved denne udgravning set, at jorden fra graven er lagt op til den ene side, bort fra palisaderne, og der bredt ud som en meget lav »vold«. Det må nu anses for sikkert, at der aldrig har været en vold i forsvarsteknisk forstand, hvorfor også betegnelsen Olmersdiget må foretrækkes.

Udgravningerne sluttede med undersøgelse af en ret stor middelalderlig teglovn ved Ejsbøl. Den må snarest opfattes som hørende til det anselige voldsted ved Ejsbøl mose.

Tre kunststillinger — Georg Ernst, Frederik Rohde og Karin Nathorst Westfeldt — blev afholdt i foråret. Ved den sidstnævnte udstilling blev købt et billede, som skænkedes til det kommende kunstmuseum i Haderslev.

Af erhvervelserne skal for sin usædvanlige størrelse fremhæves en flintøkse, fundet ved stranden ved Rejsby-Ballum. Den smukt tilhuggede, tyndnakkede økse, som må være en offerøkse, måler 40 cm og er så langt den største og tungeste økse, museet har.

Til sølvsamlingen er bl. a. erhvervet en brændevinsskål lavet ca. 1680 af sølvmed Mathias Mogensen.

En usædvanlig tilvækst fik museets samling af udskårne møbler ved køb af en lille kiste, der oprindeligt stammer fra Styding. Dens smukke udskæring med plantemotiver henfører den til omkring 1600.

H. N.

Åbenrå Museum.

Besøget på Åbenrå Museum har været stærkt stigende, hvilket vel nok skyldes den regnfulde sommer. Antallet af betalende gæster var 1493 mod 1053 året forud. Ialt blev museet besøgt af 4433 gæster i året 1965.

Af udstillinger har museet haft følgende:

30. 1. - 3. 2. 1965 Robert Jacobsen, jernskulpturer m. m. (1081 besøgende). 27. 2. - 2. 3. 1965 Aage Fredslund Andersen. 27. og 28. 11. samt 4. og 5. 12. Søren Hansen, Gerda Gundorph Jørgensen, Aage Schmidt, Leppo Mattinen, Erik Lagoni Jacobsen og Jeppe Juel Jensen. Alle udstillinger var arrangeret af Åbenrå Kunstforening.

Desuden har museet afholdt udstilling af en lokal maler, Rasmus Clausen, f. 1840, d. 1897. Denne udstilling var udelukkende baseret på lokalhistorisk interesse, og den blev afholdt i forbindelse med 100 års jubilæet for det firma, Rasmus Clausen havde grundlagt.

Museets oldtidssamling har været benyttet i forbindelse med et studiekredsarbejde inden for Historisk Samfund vedrørende »Sønderjyllands oldtid« under ledelse af museumsinspektør Neumann, Haderslev.

Til kunstafdelingen har museet købt en akvarel af maleren Johannes Petersen Ebbesen, 1897-1950, »Landskab« og et udkast til en frise af maleren Nikolaus Wehding.

Til den kulturhistoriske afdeling: Billede af abbeden Matthæus Jeselius, malet af Hans Andreas Kier, 1804-1882.

Fragment af alterbillede af Jes Jessen (Eckersbergs læremester) Åbenrå, »Golgatha« efter Jacob Jordaens. Det er en del af en gammel altertavle fra Løgumkloster kirke.

Et sølvbæger af Åbenråmesteren Asmus Christophersen, 1695-1711.

Et barokskab i eg, og et hovedvandsæg af Rudolph Nielsen, Åbenrå, 1723-1810. (Købt på Arne Bruun Rasmussens auktion).

Man har byttet et Flensborghovedvandsæg med Flensborg Museum og fået et særdeles smukt af mesteren Diedrich Chr. Breundle, Åbenrå, 1777-1822. Dette særdeles fordelagtige bytte blev ordnet af dr. Schoubye, Tønder.

Som gave har man til søfartsafdelingen modtaget et skibsbillede af barken »Catharina« (kineserbillede), og af Hamborgdamperen »Thailee«, ført af Åbenrå-kaptajnen J. Calender. Desuden har man som gaver fået en smuk navneklud fra 1850'erne, dragter fra århundredeskiftet og mange navigationslæreboøger. To morsomme lithografier med motiver med tilknytning til søfartsafdelingen (tømmerflåde med skibbrudne) har man fået efter et dødsbo.

H. J.

Museet på Sønderborg slot.

Besøgstallet i 1965/66 var på 56.000. Det var ikke blot en brat nedgang i forhold til rekordåret 1964/65, men lå også tydeligt under gennemsnittet på godt 60.000 for de foregående tre år. Der er ingen tvivl om, at dette skyldtes restaureringsarbejderne, der medførte både, at pladsen foran slottet kunne se ud til at være lidt vanskeligt passabel, og at portfløjen det meste af sæsonen var dækket af stilladser, så hele bygningen virkede meget utilgængelig. Det må dog med glæde noteres, at skolerne ikke svigtede, men besøgte museet i et antal af over 20.000, hvoraf langt de fleste fik omvisning eller vejledning.

Restaureringen medførte også, at samlingen fra 1914-18 måtte flyttes fra nordfløjen til en midlertidig placering på sydfløjens 2. sal. Derved er det lykkedes at holde hele denne afdeling åben, mens det var nødvendigt foreløbigt at lukke genforeningsværrelset — det er til gengæld den eneste del af afdelingen for Sønderjyllands historie, der er lukket. Alle krigssamlingerne 1848-50, 1864, 1914-18 og 1939-45 er tilgængelige, og dette er afgørende for lejrskolebesøgene. Fra de øvrige afdelinger er søfartsstuen, landbrugssamlingen og hele kunstsamlingen midlertidigt lukket.

Museet har i årets løb modtaget adskillige gaver og også ved køb erhvervet mange værdifulde ting. Blandt gaverne må nævnes, at løjtnant Anchers sølvbæger, der nævnes i sidste års beretning, er blevet suppleret med endnu et, skænket i 1914 til Anchers enke som en erindring fra Bornholm, Anchers fødeø. Et par sølvskospænder, der stammer fra Ulkebøl sogn, viste sig at være norsk arbejde. En højrygget stol med rokokoskæringer havde rester af et interessant gyldenlædersbetræk, og af de øvrige gaver kan nævnes en flintlås-pistol, model 1806, enkelte uniformsdele og en del fotografier af stor lokalhistorisk værdi. Kunstafdelingen har foretaget en række indkøb. Det kostbareste af malerierne var C. A. Lorenzen: »Det øverste vandfald ved Tistedalsfossen i Norge«. Dette billede kom på auktion i London, og kun takket være ekstra tilskud fra Ny Carlsbergfonden og Sønderborg kommune og med værdifuld hjælp fra Frederiksborgmuseet lykkedes det at erhverve det, — vel den eneste chance museet får for at sikre sig et af Lorenzens norske prospekter. På auktion i København købtes C. A. Jensen: »Portræt af maleren J. J. N. Voss«, 1815, det ældste billede af denne kunstner, museet har, C. A. Jensen: »Franz Schlegel«, 1829, et meget smukt barneportræt, og endelig E. H. Timm: »Selvportræt« fra 1834. Endvidere er på udstillinger erhvervet to nyere malerier, P. Nicolaisen: »Strand på Rømø« og W. Birchner: »Randersgade«.

Af museets almindelige arbejde må fremhæves, at konserveringsarbejderne fortsættes i øget omfang. En række middelalderlige kirkefigurer er rensat og konserveret, og derudover har konserveringsarbejdet omfattet et malet træskrin, et par malede klokkehuse, dele af et lærredstapet og nogle malerier fra søfartsafdelingen. Også ny-registreringen og udarbejdelsen af seddelkartoteket er fortsat.

J. S.

Tønder Museum.

Den væsentligste begivenhed i Tønder Museum i året 1966 var den midlertidige overdragelse af 9 oliemalerier af Emil Nolde og 18 af Edvard Weie fra Statens Museum for Kunst. Denne medførte, at det meste af den hidtil udstillede malerisamling måtte magasineres, men også et stadig voksende besøg, vel ikke mindst af de mange beundrere af Nolde. Museet i Seebüll har ledet mange af dets besøgende til Tønder, og omvendt er den meget værdifulde repræsentation af den store tyske ekspressionist på Tønder Museum vel også medvirkende til, at man fra dansk side får større interesse for Nolde.

Fra Ny Carlsbergfonden er ydermere modtaget en række værdifulde kunstgaver (5 malerier af Martinus Rørbye, Francisca Clausen, Poul Christiansen, Lauritz Hartz og Sven Havsteen Mikkelsen) og fra generalinde Koefoeds legat en skulptur i brændt ler af Nicolaus Wehding.

Denne stadige tilvækst til kunstafdelingen gør museets udvidelse mere nødvendig. Fra kgl. bygningsinspektør, arkitekt Peter Koch, foreligger omsider et skitseprojekt til dette formål, og det forventes, at planen vil kunne virkeliggøres i løbet af de allernærmeste år. Såvel de lokale råd som Kulturministeriet synes at være positivt indstillede.

I samarbejde med folkehøjskolen i Nibøl afholdtes i maj/juni en udstilling af den slesvig-holstenske kunstnersammenslutning »Gruppe 56«, og i samme periode havde Tønder Museum en særudstilling på Anneberg af fliser, fajancer, sølv og kniplinger, ligesom museet i marts medvirkede i forbindelse med en af Tønders isenkræmmere arrangeret borddækningsudstilling på »Tønderhus«.

Den kulturhistoriske samling er udvidet med en række mindre sølvarbejder, et stort barokskab, et relief af træskæreren Jes Lind og som gave fra overlæge J. N. Lorenzen i Tønder en af Jungnickels sjældne akvareller af kosakker på torvet i Tønder fra 1814.

Besøgstallet forventes i 1966 at passere de 10.000. Ved dr. Arndt er i efteråret udarbejdet en tysk udgave af museumsvejledningen, og en engelsk er p. t. under udarbejdelse.

I forbindelse med Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Tønder den 26. august var museet ramme for et festligt arrangement med museumsfolk og historikere fra hele landet. Og som vanligt har der været et udmærket samarbejde med de øvrige 3 nordslesvigske museer gennem Nordslesvigske Museumsråd.

Sig. Schoubye.

Egnsturen til Ærø.

Selv om der er vundet hævd på udtrykket egnsvandring, vil det næppe harmonere godt med en udflugt, der foretages med skib og busser.

Allerede i 1960 forsøgte Historisk Samfund at arrangere en tur til Ærø. Delvis på grund af tekniske vanskeligheder ved færgelejerne måtte planen henlægges, men den blev ikke opgivet, og fra mange med-

lemmers side er der i mellemtiden yttret ønsker om at gentage forsøget, som heldigvis i år kunne virkeliggøres.

Tidligt om morgenen den 4. september startede skibet fra Mommark med omkring 200 deltagere om bord. På skibet holdt fhv. overarkivar, dr. phil Erik Kroman foredrag om sin fødeø, hvis historie han mere end nogen anden har beskæftiget sig med. I Ærøskøbing deltes selskabet: halvdelen tog med busser til Brejning, hvor pastor Finn Poulsen fortalte om kirken. Herfra kørte man til den gamle hertuggård »Søbygård« med det store voldsted fra vendertogenes tid. Dr. Kroman var også her den kyndige vejleder, ligesom han på selve busturen inspirerede deltagerne til at opsuge de mange indtryk, den lille, smukke ø har at byde på.

Selskabets anden halvdel beså imens Ærøskøbing i to grupper under ledelse af forfatterinden Tove Kjærbo og bibliotekslektor P. Kürstein. Programmet blev gentaget om eftermiddagen, nu med ombytning af grupperne.

Den traditionelle, fælles middag blev indtaget på »Hotel Harmonien«. Viceskoleinspektør Chr. Stenz bragte hilsen fra formanden, general-konsul, dr. phil. Troels Fink, der i sidste øjeblik blev forhindret i at deltage, og rettede en tak til de medvirkende i arrangementet.

Ved egnsture opstår let risiko for et for stramt program. Det var ikke tilfældet i år, og der var endog tid for deltagerne til på egen hånd at bese en del af de seværdigheder i Ærøskøbing, som ellers ikke var opført på programmet. I øvrigt er en tidligere gjort erfaring blevet bekræftet: ekskursionsmål uden for Nord- og Sydslesvig synes ikke at kunne samle en tilslutning, som er tilstrækkelig stor til, at omkostningerne kan dækkes. Her overfor må dog opstilles den bedømmelse, som på mange måder kom til udtryk fra deltagerens side: turen var vellykket.

Og det må være hovedsagen.

Chr. St.

Folkekulturens ting på Gottorp slot.

På Gottorp slot i Slesvig findes foruden det Slesvig-Holstenske Landsarkiv to museer: det Slesvig-Holstenske Landsmuseum for Forhistorie og det Slesvig-Holstenske Landsmuseum, til hvis navn man til forskel fra det andet gerne føjer (Thaulow-Museum) efter dets grundlægger, kunsthistorikeren Thaulow.

Landsmuseet (Thaulow-museet) har fra 21. april til 14. august vist en udstilling »Handwerk, Haus und Hof« med arbejdsredskaber fra håndværket, fra landbruget og fra bondekønsens arbejdsområde. Et lille, men smukt illustreret og fortrinligt forfattet katalog giver en udmærket oversigt over de udstillede sager. Tingene var udstillet i de rum, som landsmuseet bruger til skiftende udstillinger, og kunne følgelig ikke til stadighed optage denne plads, og de er nu pakket ned.

Men der er flere, hvor de kom fra, nok til en hel afdeling, og det er

meningen, at denne afdeling skal anbringes i de stalde, som i 1850'erne blev bygget øst for slottet til brug for garnisonen. De er ikke kønne, men solide og rummelige. Afdelingen skal sørge for den materielle folkekultur. Landsmuseet, som det er nu, er i høj grad præget af høj-kulturen, af fyrsters, adeliges og rige borgeres boligkultur, deres kunst og kunsthåndværk, altså kulturens smukkeste blomster. Med den nye afdeling, som ledes af dr. A. Lühning, vil også om nogle år de jævne borgeres og bønderes arbejde blive vist, altså selve kulturens rødder. De udstillede redskaber var fortrinsvis fra det 19. århundrede, men er i grunden udtryk for et langt længere tidsrum.

Afdelingen er allerede meget righoldig, og den vil danne et vigtigt bindeled til det andet museum på slottet: det Slesvig-Holstenske Landsmuseum for Forhistorie, som tager sig af både kunst og jævne redskaber og sager indtil år 1000, men der bliver et hul tilbage, nemlig de jævne brugsting fra middelalderen. Middelalderen har også i anden henseende måttet stå tilbage, men man tænker nu alvorligt på at udgrave Gammel Gottorp, som blev lagt øde i Valdemar den Stores tid.

Poul Kürstein.

Kirkehistorisk samlag.

har i året 1966 afholdt to vellykkede udflugter. Den 21. april var vi i Rendsborg — i øsende regn! — og beså først Mariekirken og derefter det gamle historiske rådhus, hvis livshistorie blev fortalt af formanden. Vor medbragte mad nød vi i den gamle amtmandsgård og beværtedes der på det bedste sammen med pastoralseminaristerne, som den dag havde slået følge med os. Efter et rart besøg i den nye danske kirke, hvor pastor Svendsen berettede om menighedens liv, fulgtes vi ad til Hiort Lorenzen-Skolen i Slesvig. Her deltog vi i amtskredsens møde og generalforsamling. Med stor interesse lyttede vi til docent, dr. teol. Pontoppidan Thyssens foredrag om »Kirkelige og nationale strømninger i Slesvig og Holsten 1817-50«.

Efterårsudflugten den 10. oktober gik til Haderslev fjord, hvor vi først af pastor Urban Schrøder, Varnæs, fik en inciterende forevisning af og beretning om Starup kirke og derefter fik vist Odinsbækken og Vonsbæk kirke af dr. teol. Hejselbjerg Paulsen. Herfra gik turen til Vedsted Landbohjem, og efter måltidet talte dr. teol. Jens Holdt levende om frimenighedspræsten Rasmus Thomsen.

H. F. P.

Amtskredsenes arbejde

Haderslev amtskreds.

Nogen særlig stærk aktivitet har der ikke været i 1966. Det første møde blev holdt den 22. februar på »Harmonien« i Haderslev, hvor professor Mykland, Bergen, fortalte om sønderjyske slægter i norske bysamfund. Desværre var der kun ca. 25 deltagere. Mødet var et led i Historisk Samfunds møderække og gav deltagerne et glimrende indblik i den engang så levende forbindelse mellem Sønderjylland og Norge.

Først den 17. september blev egnsudflugten afviklet. Den gik i år til vesterkanten. Vi begyndte ved Fårmandsbjerg ved Spandet, hvor museumsinspektør Neumann fortalte om de gamle vejspor. Siden kørte vi til Markmandens hus i Skærbæk marsk, hvor Neumann fortalte om marskboens kår og levevis. Efter kaffebord på Åblings hotel i Skærbæk var der amtsgeneralforsamling. Turen sluttede i Brøns kirke, hvor pastor S. Bjerre fortalte om kirkens historie. Trods det fine vejr var der kun ca. 60 deltagere, men det skyldtes nok det sene tidspunkt på året. Lørdag den 8. oktober havde Neumann indbudt os til at bese udgravningen af Olmersvold. Ca. 100 havde fulgt indbydelsen og fik lejlighed til at se de mange synlige levn af dette imponerende forsvarsværk.

Indenfor amtsudvalget er sket følgende ændring. H. Neumann ønskede ikke genvalg, da han jo nu igen står som medlem af hovedstyrelsen. I hans sted valgtes fuldmægtig Chr. Madsen, Skrydstrup.

T. H.

Åbenrå amtskreds.

Amtskredsen holdt sin generalforsamling tirsdag den 3. maj 1966 på Ungdomshjemmet i Åbenrå. Pastor Urban Schrøder, Varnæs, genvalgte til bestyrelsen. Regnskabet godkendtes. Formanden, Holger Jacobsen, aflagde beretning om et arbejdsrigt år, hvori man særligt havde glædet sig over den vellykkede studiekreds, »Sønderjyllands oldtid«, ledet af museumsinspektør H. Neumann, Haderslev. Efter generalforsamlingen holdt bibliotekslektor Poul Kürstein foredrag med lysbilleder om altertavlen i Slesvig domkirke, et foredrag, der for tilhørerne blev en stor oplevelse.

Den 12. juni foretog man sammen med Folkeligt Samfund den årlige udflugt, der i år gik til Brøns kirke. Pastor Urban Schrøder, Varnæs, havde gjort et stort forstudium over kirkens inventar og i særdeleshed over de omstridte kalkmalerier, der er så hårdhændet restaurerede af professor Wilkens i tysk tid. Alt dette gjorde han nu de 80 deltagere delagtig i på sin sædvanlig levende og fængslende måde. Der blev drukket kaffe i Brøns kro, hvor fru møller Thoma Jacobsen, før Brøns mølle, gav nogle supplerende oplysninger om møllens forhold til kirke og orgel. Fyldt af alle disse indtryk drog man over Arnum gennem den underskønne Stensbæk plantage over Gelså til Sct. Tøgers kirkes fun-

dament ved Endrupskov, hvor pastor Schrøder fortalte om denne lille fattige kirke i det nedlagte sogn og om nogle af dens præster og naturligvis først og fremmest om helgenen Sct. Tøger. Man nød den vidunderlige udsigt over Gelsådalen og fortsatte så til Gram, hvor man glædede sig over de prægtige rododendron i slotsparken. Derpå kørte man hjem.

Til vinter regner man med at fortsætte den så vellykkede studiekreds.

H. J.

Sønderborg amtskreds.

Ordinær generalforsamling afholdtes på Danebod Højskole den 12. maj 1966. Forstander G. Rasmussen, der overtog formandsposten i november 1965, aflagde beretning, og Olav Bonefeld, Snøgbæk, fremlagde regnskabet. Alle valg var genvalg. Landsarkivar P. Kr. Iversen takkede Ernst Christensen, Asserballe, for trofast og inspirerende arbejde som formand for amtsudvalget. Efter generalforsamlingen holdt bibliotekslektor Kürstein, Slesvig, et meget oplysende og fængslende foredrag om Brüggemanns altertavle i Slesvig domkirke.

»Historisk Søndag« afholdtes den 14. august. Der gaves orientering om følgende seværdigheder, som omfattedes af arrangementet:

Broager kirke v. forretningsfører A. Korse.

Bro vold v. museumsinspektør J. Slettebo.

Augustenborg slot v. pastor A. Klostergaard.

Sebbelev landsby v. gårdejer J. Bromand.

Egen kirke v. pastor J. Lærkes.

Notmark præstegård v. pastor F. Christensen.

Trods ugunstige vejrforhold samlede arrangementet over 400 deltagere. De vejledere, der på de forskellige besøgssteder havde stillet sig til rådighed med orienterende foredrag, havde en anstrengende dag, men de løste alle deres opgave på udmærket måde, og Historisk Samfund er dem megen tak skyldig.

G. R.

Tønder amtskreds.

Efterårsmødet 1965 holdtes i Øster Højst Forsamlingshus mandag den 8. november i samarbejde med »Andelsselskabet Øster Højst Forsamlingshus«. Seminarirektor, dr. theol. A. Nyholm, Tønder, holdt foredrag om emnet »Klosterbevægelsen«. Mødet havde samlet 40 deltagere.

Årsmøde og generalforsamling holdtes tirsdag den 19. april i Skærbæk med 60 deltagere. Efter formandens beretning og regnskabsaflæggelsen var der valg. Ved disse genvalgte lærer P. Lagoni og gårdejer Søren Nissen, Harres, til amtsstyrelsen. Arkitekt P. J. Petersen, Tønder, holdt derefter lysbilledforedrag over emnet: »Vestslesvigs byggeskik«.

Lørdag den 4. juni holdtes der egnsvandring. Man startede fra Tinglev, hvorfra turen gik til Frøslev-Padborg, hvor man under fhv. smedemester Joh. Meyers ledelse blev vist rundt i hjemstavnmuseet. Derefter var der sammenkomst på Frøslev kro, hvor Joh. Meyer fortalte om Karsten Thomsens virke for danskheden i Frøslev. Videre gik turen over grænsen ad Oksevejen til Sankelmark, hvor førstelærer S. N. Christensen, Ravsted, fortalte om de historiske begivenheder, der knytter sig til dette sted. Herfra tog man på besøg på Jaruplund Højskole, hvor fru Ingrid Bøgh Andersen fortalte om skolens tilblivelse, dens arbejde og fremtidige planer med hensyn til skolens opgaver. Til sidst sås den danske forsøgsgård »Røhsminde«, hvor bestyrer Lund viste rundt og fortalte.

C. S.

Sydslesvigsk amtskreds.

Efterårssæsonen indledtes den 13. oktober, hvor medlemmerne var indbudt til stud. mag. Hans Ole Hansens foredrag om »Dagligt liv i jernalderen«. Mødet holdtes i samarbejde med Folkeuniversitetet og havde samlet en stor tilhørerskare, især mange unge.

Den 11. november holdt tidligere højskoleforstander Hans Lund et foredrag om »Gustav Johannsen« med god tilslutning.

20. januar 1966 talte rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt om »Erik Scavenius, en dansk statsmand under to verdenskrige«. Foredraget vakte stor interesse og delvis stærk modsigelse. Formanden afviste imidlertid en diskussion. Til næste foredrag den 21. februar var indbudt det byhistoriske selskabs medlemmer, og mange påhørte professor Mykland, der talte om »Sønderjyden i det norske byborgerskab«. Bagefter førtes en livlig samtale. Generalforsamlingen holdtes i år på Hiort Lorenzen-Skolen i Slesvig med henved 100 personer. Efter docent Pontoppidan Thyssens foredrag genvalgtes bibliotekslektor Kürstein til styrelsen, medens lektor Madsen havde frabedt sig genvalg til fordel for en yngre kraft. En sådan skal vælges næste gang. Formanden bragte Thomas Madsen en varm tak for hans indsats gennem ti år. Skoleinspektør Møller var ordstyrer.

Tirsdag den 21. juni holdtes byvandring i Husum under ledelse af fhv. skoleråd, fru Ina Carstensen, der senere på »Husumhus« fortalte om Husums berømte søn, Theodor Storm.

Søndag den 21. august samledes man i Egernførde. Her gennemgik bibliotekslektor Poul Kürstein St. Nikolaj kirke, som i særlig grad giver udtryk for byens historie, og dens prægtige inventar. Man aflagde besøg ved det søndre af de batterier, der holdt stand mod det danske flådeangreb i 1849, og samledes derefter på Jes Kruse-Skolen, hvor skoleinspektør Else Munk Pedersen gav et rids af skolens historie.

H. F. P.

Årsberetning og regnskab 1965-66

Ved *Peter Kr. Iversen, Hans H. Worsøe og Olav Christensen.*

Historisk Samfund for Sønderjylland holdt årsmøde søndag den 22. maj 1966 på »Forsamlingsgården« i Broager. I mødet deltog godt 200 medlemmer.

Formanden, landsarkivar Peter Kr. Iversen, bød velkommen til de fremmødte medlemmer og foredragsholderen. På formandens forslag valgtes forstander Gunnar Rasmussen, Danebod Højskole, til mødets dirigent i sin egenskab af amtsudvalgsformand for Sønderborg amt. Denne konstaterede, at mødet var lovligt indvarslet og gav, efter at forsamlingen havde sunget Martin N. Hansens »Der er sol over vang«, ordet til formanden, der aflagde følgende beretning:

Vort medlemstal har i året, der gik, ikke vist store udslag, idet naturlig afgang ved dødsfald og fraflytning opvejer den tilgang af nye medlemmer, vi har haft. Det samlede medlemstal er således stadig godt 2800.

Vort medlemsskrift *Sønderjyske Årbøger* er som sædvanligt udkommet med to halvbind, hvoraf 1966¹ vil være kommet medlemmerne i hænde i begyndelsen af denne uge. Det nyudkomne hæfte spænder i tid fra Hedeby's grundlæggelse til omkring 1900, og i emner fra arkæologi over kniplingskunst til Svend Moos' personlige erindringer om sine forældre Peder og Magdalene Moos.

For *Sønderjysk Månedsskrifts* vedkommende er der glædeligvis tale om en stigning i antallet af faste holdere, selv om det har været nødvendigt at sætte abonnementsprisen op fra 16 til 20 kr. pr. årgang. Samtidig er bladets omfang blevet udvidet, således at hvert nummer nu omfatter 32 sider. Der er derved blevet givet plads til stof af mere orienterende karakter om aktuelle nationale og kulturelle forhold, uden at det skulle gå ud over det historiske stof, som det stadig må være månedsskriftets hovedopgave at formidle. Det faste oplagstal ligger nu på 1300.

Skriftrækken har netop som nr. 33 udsendt H. V. Gregersens kommenterede udgave af Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København. Der er herved fremlagt et stort materiale til belysning af denne vigtige periodes tildragelser og mennesker, og der gives væsent-

lige bidrag til belysningen af Laurids Skaus omstridte personlighed. Trykningen er delvis bekostet af Statens Videnskabsfond.*)

I skriftrækken er desuden nr. 9: Johan Hvidtfeldts vejledning for sønderjyske slægtshistorikere udsendt i revideret og udvidet udgave ved arkivar Worsøe. Vi har valgt at lade den fremtræde i et lille format, der skulle være mere håndterligt end det forrige.

I den lille serie har vi haft den glæde at kunne udsende pastor emer. A. Østers erindringer: »Barn i Herrnhuternes Christiansfeld«, der giver et fint billede af Brødremenighedens særprægede bysamfund. Bogen er blevet modtaget med meget stor interesse af vore medlemmer og var allerede udsolgt ved juletid. På styrelsesmødet i dag er der truffet beslutning om, at bogen genoptrykkes.

Salget af 2. udgave af *billedværket* er også gået meget hurtigt, og bogen kan forventes at være udsolgt i løbet af dette år, idet der kun er 750 eksemplarer tilbage. Arbejdet med en tysk udgave af billedværket er nu så langt fremme, at vi håber, at denne udgave vil kunne foreligge i dette år.

Ekspeditionen har i det forløbne år ikke haft store problemer, idet kontorist Chr. Thomsen i hele perioden har arbejdet for Historisk Samfund. Med det omfang, vort bogsalg, og ikke mindst det almindelige kontorarbejde med udsendelsen af cirkulærer, brochurer og andre skrivelser, nu har, er det helt nødvendigt, at vi disponerer over en hel-dagskontorist.

Også i den forløbne vinter har der været *aftenhøjskoler*. En særlig succes havde det arkæologikursus, »Sønderjyllands oldtid«, som i Åbenrå har været ledet af museumsinspektør Neumann, men også andre steder var tilslutningen god. I dagene 10.-21. januar arrangerede den flensborgske studiesamling i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland et kursus i *Sønderjyllands historie for historiestuderende* ved Københavns og Århus' universiteter. Der var stor forhåndsinteresse blandt de studerende for dette kursus, men af pladsmæssige grunde kunne der kun være 20 deltagere. Kursets praktiske leder var bibliotekslektor Lorenz Rerup, medens professor Fink både som ideens ophavsmænd og som forelæser havde en meget stor andel i kursets heldige gennemførelse.

Fra *amtskredsene* er der særlig grund til at nævne, at vor mangeårige amtsformand i Sønderborg amt, Ernst Christensen fra Asserballe, har trukket sig tilbage. Til ny formand er valgt forstander Gunnar Rasmussen, Danebod Højskole, som jeg gerne vil byde velkommen til arbejdet i styrelsen. Samtidig vil jeg gerne takke Ernst Christensen for godt og inspirerende samarbejde inden for styrelsen gennem 10 år.

Iøvrigt har amtskredsene som sædvanligt afholdt foredrag og udflugter. Den *historiske søndag* blev denne gang afholdt i Åbenrå amt den 22. august. Trods dagsregn blev arrangementet vellykket, og med sol-

*) Der er efter årsmødet kommet tillægsbevilling på den resterende sum.

skin ville alle rammer være blevet sprængt. De 5 steder, der kunne besøges, var Varnæs kirke, langdyssen i Varnæs Tykskov, Gejlåbroen og Oksevejen, Urnehoved festplads og Hærulfstenen samt Immervad.

Den store egnsvandring sprængte i år rammerne, idet op mod 500 medlemmer havde meldt sig til turen, som det derfor var nødvendigt at dublere. Godt 300 deltog søndag d. 12. september og godt 100 den 19. september. Turen gik til de sydslesvigske herregårde Damp, Altenhof og Knoop, hvis ejere alle viste stor imødekommenhed. På Strandhotel Seelust i Eckernførde satte museumsinspektør Slettebo herregårdskulturen ind i et videre perspektiv i sit foredrag om 1700-tallets hof- og adelskultur.

Som medlem af *Dansk Historisk Fællesforening* har vi atter været repræsenteret ved foreningens årsmøde, der i august 1965 afholdtes i Århus. Ved dette møde blev det bestemt, at næste årsmøde skulle holdes i Sønderjylland, nærmere bestemt Tønder, som har den fornødne hotelkapacitet. Mødet finder sted i sidste weekend i august, og vi glæder os til at byde vore kolleger fra landets øvrige amtshistoriske foreninger, museer og andre tilknyttede foreninger og institutioner velkommen til Sønderjylland. Også i *de nationale foreningers* oktoberkursus på Højer Ungdomsskole deltog Historisk Samfund som sædvanlig.

Lokalhistorisk Samling for Sønderjylland har fortsat indsamlingen af *traditionsstof*. Lærer Jens Kristensen, der har koncentreret sig om stof af nationalpolitisk karakter, har foretaget 28 rejser, medens redaktør Wittrup-Johansen har foretaget 4 interviews vedrørende *traditionsstof* om arbejderbevægelsen i Sønderborg og omegn. Registreringen af *billedsamlingen* er nu i hovedsagen tilendebragt af bibliotekar, fru Vibeke Gribvad, og et betydeligt billedmateriale er hermed blevet gjort tilgængeligt.

Det blev i årsberetningen sidste år omtalt, at man var i gang med forberedelserne til en såkaldt *punktundersøgelse i Emmerlev*, hvis formål var at indsamle det forhåndenværende *traditionsstof* og placere det i dets samfundsmæssige sammenhæng. Jeg kan oplyse, at arbejdet er i fuld gang. Den 3. februar afholdtes møde mellem repræsentanter for Dansk Folkemindesamling, Tønder Seminarium og Historisk Samfund med det formål at orientere de lærerstuderende på seminariet om Emmerlev-undersøgelsen. Fra rektor Nyholms og seminariets læreres side blev der vist stor interesse. Resultatet blev, at 26 lærerstuderende under ledelse af lektor Japsen har påtaget sig ialt 12 forskellige undersøgelser. Det daglige arbejde ledes af magister Iørn Piø, Dansk Folkemindesamling og hans medarbejdere, stud. mag.'erne Inger Vibe-Petersen og Eske K. Mathiesen. Den 30. marts blev der afholdt en sammenkomst på Emmerlev Klev, hvor Historisk Samfund stod som indbyder. Der var kommet 55 beboere, og foruden disse deltog en del af de lærerstuderende. Ved sammenkomsten blev der gjort rede for undersøgelsens mål og midler, og en ringridersfilm, som sidste år af Dansk Folkemindesamling blev optaget i Emmerlev, blev vist.

Lokalhistorisk Samling har i år endvidere taget en ny opgave op. Vi har tidligere ved foredrag søgt at skabe interesse om *bevaringen af vore gamle gårde og huse* og har nu forsøgsvis i Tønder amts landdistrikter sat en aktion igang, som mere håndgribeligt skulle bidrage hertil. Arbejdet i Tønder amt, der ledes af et udvalg bestående af fru amtmand Tyge Haarløv, amtsudvalgsformanden, Cornelius Schmidt og arkitekt P. J. Petersen med sidstnævnte som udvalgets sekretær, søger i første omgang at udarbejde en fortegnelse over de gamle bygninger, hvis antal skønnes at være ca. 1500. Dernæst skal disse bygninger fotograferes, og denne opgave har den lokalhistoriske fotoklub i Tønder, hvis energiske formand er toldkontrollør Preben Jørgensen, lovet at tage sig af. Registreringen og fotograferingsarbejdet er påbegyndt. Endelig skal der på grundlag af et spørgeskema udarbejdes beskrivelse af de enkelte bygninger. Der er kalkuleret med, at hele dette arbejde kan udføres for et beløb på omkring 5000 kr. Lokalhistorisk Samling vil herigennem få et værdifuldt materiale til belysning af gårdes og huses tilstand i dag, og samtidig håber vi her igennem at kunne henlede ejernes opmærksomhed på værdien af deres bygninger. Vi er helt klare over, at landbrugets industrialisering nødvendigvis også må få følger for de gamle og ofte uhensigtsmæssige bygninger, men på den anden side vil vi også gerne være med til at pege på, at forbedringer og rationalisering ofte med godt resultat kan gennemføres inden for de givne rammer. Vi ved også, at vi med dette arbejde trækker store vekslers på vore tillidsmænd, men det har været glædeligt at se dels, hvor mange af dem, der gav møde ved en sammenkomst i Tønder d. 20. februar, og dels, hvor positivt de har reageret over for det dem tilsendte materiale. Ved flere lejligheder er professor Gottlob blevet konsulteret med henblik på arbejdets gennemførelse. Jeg kan også oplyse, at Historisk Samfund med henblik på denne aktion er blevet optaget som medlem af »*Sammenslutningen af foreninger til fremme og bevarelse af bygnings- og landskabskultur*«, hvis formand er professor Palle Suenson. Fru amtmand Haarløv er Historisk Samfunds repræsentant i sammenslutningen. Falder arbejdet i Tønder amt tilfredsstillende ud, håber vi, at det til næste år kan udstrækkes til et eller flere af de andre amter.

Ser vi tilbage på *foreningens arbejde i det forløbne år*, kan vi vist i det store og hele være tilfredse. Der har været ydet en god og stor indsats fra mange sider, fra sekretærer og tillidsmænd. Også udefra har vi modtaget værdifuld hjælp ved gennemførelse af vore forskellige arrangementer. Jeg nævner blot fru Haarløv, arkitekt Petersen, professor Gottlob og medarbejderne i Dansk Folkemindesamling. Dem alle beder jeg modtage vor hjertelige tak for godt samarbejde og for ydet støtte. Som det fremgår af regnskabet, er det meget betydelige summer, der omsættes gennem Historisk Samfund. En meget væsentlig del af indtægterne kommer fra kontingent, abonnement og ved salg af skrifter, men uden økonomisk støtte fra fonds, stat og kommuner kunne virksomheden ikke have haft det omfang, den har. For denne modtagne støtte

beder jeg fondsbestyrelser og bevilgende myndigheder modtage foreningens bedste tak.

I fortsættelse af årsberetningen meddelte formanden, at det var den sidste, han aflagde. Han havde nu i 20 år — 10 år som sekretær og 10 år som formand — været med til at sætte sit præg på foreningens arbejde, og det ville derfor være bedst, at der nu fandt en udskiftning sted. Initiativ må stadig fornyes. Han takkede medarbejderne og nævnte, at professor Fink havde lovet at ville overtage formandshvervet.

Efter formandens beretning rettede generalkonsul, dr. phil. Troels Fink en varm tak til Peter Kr. Iversen. Det var med beklagelse, at styrelsen havde taget dennes beslutning om at trække sig tilbage som formand til efterretning. Landsarkivar Iversens arbejde var aldrig blevet til rutine, og ingen af Historisk Samfunds tidligere formænd havde øvet en indsats, der kunne måle sig med hans. Historisk Samfund var ham stor tak skyldig, og man måtte håbe, at han atter ville tage tøjlerne. Det var imidlertid naturligt, at han nu ønskede at trække vejret og samle sig om andre opgaver for en tid. Troels Fink havde overfor styrelsen erklæret sig villig til at fungere som midlertidig formand i to år, og efter den tid ville man atter bede Iversen om at tage opgaven op. Troels Fink sluttede med en dybtfølt tak og hyldest til den mand, der havde båret Historisk Samfund frem til dets nuværende position, og forsamlingen udbragte et trefoldigt leve for Peter Kr. Iversen.

Formandens beretning blev enstemmigt godkendt. Derefter aflagde kassereren, ekspeditionssekretær Olav Christensen det reviderede regnskab (se omstående). Regnskabet var kun påtegnet af den ene revisor, da sparekassedirektør Friis befandt sig i Amerika. Den gode stilling skyldtes hovedsageligt billedværket, hvor der var opsparet en beholdning på kr. 65.000 til fortsættelsen. Der var nu 2802 medlemmer. Regnskabet blev enstemmigt godkendt.

Under punkt tre, valg til styrelsen, meddelte formanden, at rigsarkivar Johan Hvidtfeldt ikke havde ønsket at fortsætte som medredaktør af Sønderjyske Årbøger, i hvis redaktion han havde været siden 1939. Formanden rettede en tak til Johan Hvidtfeldt og foreslog på styrelsens vegne seminarielektor Gottlieb Japsen indvalgt som Hvidtfeldts afløser i redaktionen, hvilket forsam-

lingen tilsluttede sig. Iøvrigt fortsatte Hvidtfeldt i styrelsen. Efter tur afgik Hans Lund, Sigurd Schoubye, Christian Stenz, Inger Bjørn Svensson og Hans-Iver Toft. Alle genvalgte.

Efter valget meddelte Troels Fink, at styrelsen havde nedsat et udvalg, der skulle forberede lovændringer til næste årsmøde. Indtil disse kunne vedtages, udbad han sig forsamlingens tilladelse til midlertidigt at lade styrelsen konstituere sig med en næstformand. Dette godkendtes. Næste årsmøde blev fastlagt til »Tønderhus«.

Efter kaffebordet viste overinspektør, cand. mag. Peter Michelsen, Frilandsmuseet, lysbilleder og indledte en diskussion om emnet: Hvad kan vi gøre for at værne om de gamle gårde? I den efterfølgende livlige diskussion deltog efter særlig indbydelse professor Palle Suenson, København.

Ved et særligt styrelsesmøde konstituerede styrelsen sig med Troels Fink som formand; Chr. Stenz blev næstformand, Hans H. Worsøe sekretær og Olav Christensen kasserer. Det vedtoges at lade Peter Kr. Iversen portrættere af en kendt sønderjysk maler som anerkendelse af hans indsats for Historisk Samfund.

ARSBERETNING OG REGNSKAB

Regnskab for året 1. april 1965 til 31. marts 1966

<i>Indtægter:</i>	<i>Udgifter:</i>
Beholdning pr. 1/4 1965	Årbogen:
42.693,54	Trykning m. v. 27.581,25
Medlemsbidrag	Honorarer 7.802,38
32.142,50	35.383,63
Portogodtgørelse	Skrifter
11.144,37	800,00
Salg af skrifter	Sønderj. Månedsskrift
56.149,97	31.255,68
Sønderj. Månedsskrift:	Sønderj. Månedsskrift
Abonn. 244,00	Fragt, porto, pakkemat. m. v. 14.499,94
20.401,00	Møder og foredrag
3.535,00	2.240,85
1.000,00	Kontorhold, medhj. 14.653,93
591,33	Ref. fra Arbejds-
22.175,00	ministeriet 5.182,07
Renter	Dansk Hist. Fællesforening
4.828,81	1.000,50
Egnsvandringen 9.878,00	Egnsvandringen
÷ udgifter 8.150,98	900,00
	Repræsentation
	112,64
	Aftenhøjskolen (underskud)
	9,00
	Udvalget for gamle huse ...
	329,00
	Studenterkursus
	378,00
	Studiesamlingen
	9.935,70
	Forskellige udgifter
	5,00
	394,32
	489,74
	Beholdning pr. 31/3 1966 ...
	54.255,55
Kr. 196.388,54	Kr. 196.388,54
DM 2.194,74	DM 2.194,74

Status pr. 31. marts 1966

<i>Aktiver:</i>	<i>Passiver:</i>
Beholdning	Herredsbogen, saldo
46.255,55	1.367,25
489,74 DM a 1,70	Sønderj. Kirkehistorie
832,55	6.000,00
Tilg. hos Dansk Hist.	Billedværket
8.000,00	65.826,40
Fællesforening	Sønderj. Månedsskrift,
55.088,10	del af abonnement 1966
Kontingentrestancer	12.200,00
90 ÷ 75 uerholdelige	
202,50	
Statstilskud 1965/66	
2.500,00	
Udestående for salg m. v. ...	
1.500,00	
Udlæg for påtænkte skrifter	
1.923,05	
Studiesamlingen,	
saldo	
8.288,37	
Anvendt i	
1965/66	
9.935,70	
Balance	
22.532,67	
85.393,65	85.393,65

Haderslev, den 15. maj 1966.

Olav Christensen.

Regnskabet for Historisk Samfund for Sønderjylland er gennemgået og fundet i orden. Det skal bemærkes, at den kritiske revision er foretaget af overassistent Kurt Dörflinger, Haderslev kommune.

Beholdningen er fundet til stede, og regnskabet giver ikke anledning til påtale.

Haderslev, den 18. maj 1966.

Carl H. Sehrt Erik Friis.

(Kursiverede tal angiver DM-beløb.)

Tillæg til medlemsfortegnelsen

Efterfølgende supplement til den i årene 1955 til 1965 offentliggjorte medlemsfortegnelse for Historisk Samfund for Sønderjylland medtager som i de foregående år i afganglisten kun de afdøde medlemmer, hvis død er kommet til kassererens kundskab, medens tilgangslisten omfatter alle nye medlemmer i alfabetisk rækkefølge. Det bemærkes, at det er kassereren, som har ansvaret for udarbejdelsen af tillægget.

Historisk Samfund har siden årsopgørelsen i 1965 haft en nettotilgang på 58 medlemmer, hvoraf det gamle land atter i år tegner sig for over halvdelen, nemlig 31. Fremgangen fremkommer således: tilgangen af nye medlemmer er på 163, medens der foruden 26, der er afgået ved døden, er slettet 79 på grund af udmeldelse eller restance med betalingen. Medlemstallet medio september 1966 udgør derefter 2920, der fordeles sig på Sønderjylland og det øvrige land samt udlandet som følger:

Haderslev by	192	Åbenrå by	299
Haderslev amt	351	Åbenrå amt	295
Sønderborg by	72	Sydslesvig	197
Sønderborg amt	175	Stor-København	307
Tønder by	133	Det øvrige Danmark	579
Tønder amt	295	Udlandet	25

Afgang ved død

Andreasen, Georg, lærer, Kegnæs
 Bleshøj, Jørgen, urmager, Gråsten
 Brejl, S. C., amtskolekonsulent, Tønder
 Christiansen, Paul, grosserer, Haderslev
 Dahl, Chr. Ebbesen, rentier, Hoptrup
 Dahl, Svend, rigsbibliotekar, København
 Detlefsen, A., departementschef,
 Gentofte
 Eriksen, Dorothea, fru, Åbenrå
 Hansen, Arnold, apoteker, Kolding
 Hansen, Ejnar, gårdejer, M. F.,
 Bjørnekær pr. Rødding
 Linvald, Axel, fhv. rigsarkivar, dr. phil.,
 København
 Lorenzen, H., læge, dr. med., Bov
 Nielsen, Astrid, fhv. lærerinde, Høng
 Nielsen, Gunhard, dommer, Hellerup

Nordentoft, Benedikt, lektor, Hobro
 Paulsen, Peter, sognefoged, Skærbæk
 Pedersen, Anna, frk., Holballe
 pr. Over Tandslet
 Petersen, Hans Hage, husmand,
 Digegården, Højer
 Petersen, Marie, fru, Hillerød
 Petersen, Tage, forretningsfører,
 Åbenrå
 Plum, Inger Marie, frk., København
 Quistgaard, A., pastor emer., Åbenrå
 Schlesinger, M., fhv. lærerinde,
 Flensborg
 Sestoft, Thorkil, tandlæge, Kalundborg
 Sparre, Peter, kæmner, Christiansfeld
 Svendsen, Nicolai, fhv. amtskole-
 konsulent, Tønder

Tilgangsliste

- Abildgård, M., Store Nustrup
 Adolphsen, Günther, stud. mag.,
 Havnegade 50, Århus C
 Albertus, Kirsten, tandlæge, Åbenrå
 Andersen, Dorit, stud. mag., Marsellis-
 boulevard 28, Århus C
 Andersen, Folmer, lektor, Haderslev
 Andersen, Fr. Peder, Sønderborg
 Andersen, Olav, stud. teol., Århus
 Universitet
 Andersen, P. Chr., Sønderborg
 Anker, Bodil, kontorass., Friservej 2,
 Charlottenlund
 Bag-Hansen, Ingeborg, fru, Brørup
 Bang, H. H., lærer, Kruså
 Baum, Bodil, kontorass., Stuhrs Alle 3,
 Flensborg
 Bendtsen, M. P., lærer emer., Halk
 Bjørn, Claus, stud. mag., Hede-
 grænsen 64, Glostrup
 Blom, Erik, afdelingsforstander,
 dr. med. vet., Helleskrænten 5,
 Søborg
 Boesen, Gerda E., fru, Frederiks-
 lundvej 37, Holte
 Bolsen, Peter, landpostbud, Åbenrå
 Borg, Carsten, jun., Møgeltønder
 Bracke, Aage, lærer, Hørup, Sydslesvig
 Büchert, Dorothea, lærerinde, Flensborg
 Christensen, Anne Ernst, lærerinde,
 Pandrup
 Christensen, Arne Soby, stud. mag.,
 Hovmestervej 17, København NV
 Christensen, Henrik Schjødt, stud. jur.,
 Køge Landevej 137, Valby
 Christensen, Inge Ernst, lærerstuderende,
 Kolding
 Christensen, Jørgen Krongaard,
 Haderslev
 Christensen, Steen Ove, stud. mag.,
 Østerbrogade 95 IV, København Ø
 Clausen, E., gårdejer, Flemløse
 Clausen, Hans, klaverstemmer, Åbenrå
 Clausen, Jesper Harris, skoleelev,
 Herlufsholm
 Damgaard, H., sognepræst, Ketting, Als
 Due-Hansen, Henning, stud. mag.,
 Tagensvej 15, København N
 Duus, Valdemar, stud. mag., Morbær-
 vej 18, Århus C
 Esbjerg Seminarium
 Eskildsen, Knud, lærer, Tystrup
 Feldbæk, Eva, stud. mag., Christians-
 vej 20, Charlottenlund
 Fjord, hr. og fru, Friskolen, Rødning
 Frank, Marius, ejendomsmægler,
 Rødning
 Frederiksen, Jørgen, assurandør,
 Haderslev
 Friedrichsen, Adolf, gårdejer, Helligård,
 Rørkær
 Friedrichsen, Ida, apoteksass., Dyrhave
 pr. Åbenrå
 Friis, Margrethe, fru, Hauge pr. Fjelstrup
 Frømoes, Niels Wedel, stud. mag.,
 Ærøvej 3 IV, København F
 Faaborg, Ilse Frees, fru, Haderslev
 Faaborg, Jens N., adjunkt, Haderslev
 Gosch, Wilh., pastor, Rendsborg
 Habekost, Kurt, lærerstuderende,
 Haderslev
 Hald, Sigrid, apoteker, Christiansfeld
 Haldrup, Kristian, gårdejer, Fredsted
 pr. Haderslev
 Halken, A., gårdejer, Langagergård
 pr. Christiansfeld
 Hansen, Asta Krinkel, fru, Sønderborg
 Hansen, Gerda, kontorass., Struer
 Hansen, Helnr. Peter, Gråsten
 Hansen, H. Hans, apoteker, dr.,
 Haderslev
 Hansen, Jens Andr., amtsforvalter,
 Åbenrå
 Hansen, Johan Helbig, direktør,
 Fiskebakken 4, Gentofte
 Hansen, Per, præst, Valbygårdsvej 86 I,
 Valby
 Hansen, Svend F., Strandhuse,
 Kolding
 Hastrup, Poul, landsretssagfører,
 Ørbyhage pr. Vonsbæk
 Horst, Jytte, lærerstuderende, Haderslev
 Hvidbjerg sognebibliotek
 Høyer, Maren, hotelejer, Lakolk, Rømpø
 Jacobsen, Bent, direktør, Diemen
 pr. Åbenrå
 Jensen, H. P., direktør, Agerskov
 Jensen, Kaj Bent, lærer, Haderslev
 Jensen, Lars Damm, lærer, Augustenborg
 Jochumsen, August, advokat, Sønderborg
 Johansen, Johan Viggo, skoleelev,
 Varnæs
 Johansen, Vagn, pastor, Vodder
 Johnsen, Anders, landpostbud,
 Over Jerstal
 Johnsen, Carl, malermester, Haderslev
 Juhl-Sørensen, ingeniør, Hostrupskov
 pr. Åbenrå
 Juhler, Peter Jessen, fhv. bankdirektør,
 Åbenrå

- Jürgensen, Viggo, redaktør, Åbenrå
Jørgensen, Birgit, lærerstudent, Haderslev
- Jørgensen, Niels, lærer, Kjelstrup
pr. Sdr. Vilstrup
- Jørgensen, Peter Jordt, stud. mag.,
Gammel Jernbanevej 25, Valby
- Kanstrup, Jan, stud. mag., Bregnegårds-
vej 5, Charlottenlund
- Kjær, Bent Erik, lærerstudent, Varde
- Knudsen, Jan, stud. mag., Vigerslev-
vej 68a, Valby
- Kock, Leif Chr., stud. teol., Tagens-
vej 15, København N
- Krarup, Gerda, fru, Hauchsvej 6,
København V
- Kristensen, Asger Eg, sognepræst,
Arrild Sdj.
- Kristiansen, P. B., præst, Flensborg
Kronenbitter, Elke, Lyksborg
- Kruse, Anette, stud. mag., Pile-
stræde 61 IV, København K
- Kaud, Peder, gårdejer, Mindebjerg,
Kirkehørup
- Kaas, Bue, seminarielektor, Esbjerg
- Larsen, M., kontrollør, Brunevang 97 I,
Brønshøj
- Lauritzen, C., hønseriejer, Humlegårds-
bæk pr. Haderslev
- Lauritzen, Chr., politifuldmægtig,
Holbæk
- Lauritzen, M., pastor emer., Padborg
- Lautrup, Engeline, fhv. gårdejer,
Vellerup
- Lind, Jørgen, depotbestyrer, Starup
pr. Haderslev
- Lindow, Niels, stud. mag., Kantorvej 53,
Søby
- Lorentzen, Christian, sadelmager,
Varnæs
- Lorenzen, Jens, bygmester, Sdr. Vilstrup
- Lund, Erik, stud. mag., Horsens
- Lundbæk, Morten, stud. mag.,
Bratskovvej 5, Vanløse
- Lysgaard, Gudrun, lærerstudent, U-
tistrup
- Løftholm, Carl, Lyshøj, Klemensker
- Madsen, Arne G., civilingeniør, Åbenrå
- Madsen, Christian Ø., pedel,
Christiansfeld
- Meyer, Carsten, læge, Haderslev
- Meyer, Hans Oluf, læge, Haderslev
- Meyer, Leif, lærerstudent, Åbenrå
- Meier, Svend Johan, afdelingschef,
Hillerød
- Mikkelsen, Carsten, gymnasiast, Fårhus
- Mikkelsen, Erik, lærer, Haderslev
- Monrad, Jutta, fru, Gersonsvej 81,
Hellerup
- Mørk, Hans-Ole, stud. art., Viborg-
gade 30 I, København Ø
- Munksgaard, Jørn, gymnasielever,
Struer
- Nielsen, Hanne Valsø, stud. mag.,
P. Andersensvej 3, København F
- Nielsen, Henning, lærer, Birkerød
- Nielsen, J. Krogh, læge, Sønderborg
- Nielsen, S. Boye, repræsentant,
Haderslev
- Nielsen, William, redaktør, Ærøskøbing
- Ohlsen, Svend, landinspektør, Haderslev
- Ottens, M., overkirurg, dr. med.,
Bakken 9, Glostrup
- Otzen, Carl, Langesø, Nordborg
- Ougaard, Th., boghandler, Haderslev
- Palle, Johan, repræsentant, Haderslev
- Paulsen, Peter, sparekasseass.,
Haderslev
- Pedersen, Gunde, entreprenør,
California, USA
- Pedersen, Kjeld Møller, musiker,
Haderslev
- Petersen, Erik Strange, stud. mag.,
Åbenrå
- Petersen, Hans Chr., lærerstudent, Haderslev
- Petersen, Jørgen Flemming, disponent,
Genner
- Petersen, K. Frugde, Døstrup Sdj.
- Petersen, Karin Kroen, lærerstudent, Fredericia
- Petersen, Peter, cand. agro., Odysseus
Allé 15, Hvidovre
- Petersen, Thomas, bankass., Ulkehøj
- Phillipsen, A., fru, Vestervang,
Vester Sottrup
- Ramsey, Margit, fru, Granfoss, Nordborg
- Rasmussen, Allan Hjort, museums-
inspektør, Esbjerg
- Rasmussen, Thorvald, pensionist,
Haderslev
- Raun, Iver H., overpakmester,
Haderslev
- Ravn, Jørn, læge, Haderslev
- Rechter, Niels, skoleelev, Varde
- Refslund, Birthe, lærerinde, Jægers-
borgsvej 1a, Lyngby
- Refslund, Ejnar, læge, Esbjerg
- Resenberg, Margrethe, fru, Flensborg
- Schelde, Ingrid, lærerstudent, Kolding
- Schjødt Christensen, stud. jur., Tønder
- Schlichtkrull, Hans Chr., lærer-
student, Hestholm, Tønder

ÅRSBERETNING OG REGNSKAB

Schmidt, Erika, organist, Christiansfeld
Schrøder, Kaj, repræsentant, Haderslev
Skøtt, Carl, redaktør, Tinglev
Sohl, Inge, fru, Ringtved pr. Vøjens
Solvang, Gunnar, Dybbøl
Spandet, N. C., fhv. førstelærer, Horsens
Stenz, Erik, stud. mag., universitetet,
 Arhus
Stuckert, M., overass., Tønder
Støvring, Anker, lærer, Bylderup Bov
Svendsen, Knud L., lærerstuderende,
 Ny Kongensgade 20, København K

Sørensen, Niels Henning Bak, optiker,
 Abenrå
Thomsen, Aksel, gårdejer, Lindskov
 Mølle
Thomsen, K., Nordby, Fanø
Thorius, Gerhardt, repræsentant,
 Haderslev
Thulstrup, Helga, fru, Haderslev
Vibe-Petersen, Bodil, fru, Rødding
Wogensen, Alfred, kreditforenings-
 fuldmægtig, Haderslev
Øster, Andreas, pastor emer., Randers
Astrup, Ida, børnehaveleder, Haderslev

I serien
SKRIFTER, UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND,
er udkommet:

1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. Kr. 2,25. (I boghandelen kr. 4,50).
2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
3. Tønder gennem Tiderne. Under redaktion af M. Mackeprang. Udsolgt.
4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. Kr. 4,50 (9,00).
5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie. Udsolgt.
6. Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udg. af Johan Hvidtfeldt. Kr. 2,00 (4,00).
7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. Udsolgt.
8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere. Udsolgt.
9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland. 2. udgave revideret og udvidet af Hans H. Worsøe. Indb. kr. 8,00 (16,00).
10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. Red. af Cl. Eskildsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Kr. 6,00 (12,00).
11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur, 2. udg. m. tillæg; Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 7,50 (15,00).
12. Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. Udsolgt.
13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. Udsolgt.
14. N. Black Hansen: Åbenrå annaler, 1524, 1584-1694. Kr. 4,00 (8,00).
15. Peter Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog. Uds.

16. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. I uds., II kr. 10,00 (20,00), III kr. 15,00 (30,00).
17. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi. Kr. 8,00 (16,00).
18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: Kaptajn Hans Bruhns Erindringer. Udsolgt.
19. Asger Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogeskripterens tid. Indb. kr. 12,00 (24,00).
20. Knud Kretzschmer: Den sønderjydske Fond. Kr. 8,00 (16,00).
21. H. V. Gregersen: Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier. Kr. 8,00 (16,00).
22. Aage Bonde og Johan Hvidtfeldt: Borgmestre, rådmænd, byfogder og byskrivere i Flensborg 1550-1848. Indb. kr. 6,00 (12,00).
23. G. Japsen: Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850. Indb. kr. 15,00 (30,00).
24. Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønder og på Tønderengen 1550-1900. Udsolgt.
25. Åbenrå Bys Historie I. Under redaktion af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 16,50 (33,00). Bd. II udkommer nytår 1967.
26. Harald Jørgensen: To Ungdomsvenner. En brevveksling mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen. Indb. kr. 15,00 (30,00).
27. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjysk Psalmesang 1717-1740. Indb. kr. 22,00 (44,00).
28. H. V. Gregersen: Den Lüneburgske Saltoktroi. Et bidrag til salt-handelens historie i hertugdømmet Slesvig. Indb. kr. 17,00 (34,00).
29. Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesvig og Holsten 1795-1805. Indb. kr. 25,00 (50,00).
30. Tønder Seminarie-Stat 1788-1963. Indb. kr. 25,00 (50,00). Udarb. af Jens Lampe under medvirken af Asger Nyholm og Erik Larsen.
31. Peder H. Smidt: Hverdag og Fest - Vestslesvigske Minder. Udsolgt.
32. Jacob Fabricius d. Yngres Optegnelser. Tekst, oversættelse og noter v. pastor emer. A. Andersen. Indb. kr. 30,00 (60,00).
33. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København. Indb. 30,00 (60,00).
34. A. Andersen: Johannes Oldendorphs Selvbiografi. Indb. kr. 10,00 (20,00).
35. L. S. Ravn: Danskuddannede Folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk Styre. Indb. kr. 15,00 (30,00).
36. M. Favrhøldt: Haderslev Latinskoles Historie 1567-1967. Indb. kr. 25,00 (50,00).

SØNDERJYLLAND - HISTORISK BILLEDBOG

Tiden indtil 1864

v. Jørgen Paulsen og Poul Kürstein. 256 s. Indb. kr. 15,00 (30,00).
Ekstra solid indbinding kr. 22,00 (44,00).

*

I Historisk Samfund for Sønderjyllands serie af små, populære levnedsskildringer er udkommet:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livs-
historie. Udsolgt.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs
tjeneste. Kr. 5,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører.
Kr. 5,00 (10,00).

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænse-
landet. Indb. kr. 5,50 (11,00).

Frederik Høyberg: Gennem 80 År. Indb. kr. 5,50 (11,00).

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld.
2. oplag. Indb. kr. 9,75 (19,50).

De to serier redigeres af et udvalg bestående af generalkonsul,
dr. phil. Troels Fink, Flensborg, seminarielektor H. V. Gregersen, Haders-
lev, rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt, København, landsarkivar
Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og forstander Hans Lund, Tanderupgård.
Manuskripter og henvendelser til redaktionen iøvrigt sendes til redak-
tionssekretæren, seminarielektor H. V. Gregersen, Dronning Alexan-
drinevej 2. Haderslev, telefon (045) 2 20 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, udkom i 1966 med 436 sider med ialt 75 større og mindre artikler om sønderjyske emner i allervideste forstand.

★

Abonnementsprisen 20,00 kr. årligt, (frit tilsendt).

★

Tidsskriftet kan bestilles på ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, enten skriftligt eller på telefon (046) 2 27 04.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

har følgende styrelse:

Formand: generalkonsul, professor,
dr. phil. Troels Fink, Flensborg

Næstformand: viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Åbenrå

Kasserer: ekspeditionssekretær
Olav Christensen, Haderslev

Sekretær: arkivar, cand. mag.
Hans H. Worsøe, Åbenrå

Amtsudvalgsformænd:

forstander G. Rasmussen, Danebod Højskole
sognepræst Tage Holm, Vojens
overassistent Holger Jacobsen, Åbenrå
pastor H. F. Petersen, Satrup, Angel
gdr. Cornelius Schmidt, Døstrup

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

Viceskoleinspektør Werner Christiansen,
Tønder

rektor Knud Fanø, Flensborg
seminarielektor H. V. Gregersen, Haderslev
rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt,
København

landsarkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå
seminarielektor Gottlieb Japsen, Åbenrå
fhv. højskoleforstander Hans Lund,

Tanderupgård pr. Ribe
museumsinspektør H. Neumann, Haderslev
seminarielektor, dr. phil. S. Schoubye,
Tønder

cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
Haderslev

apoteker, dr. pharm. Hans-Iver Toft, Tønder

Formanden, næstformanden, kassereren og
sekretæren danner forretningsudvalget

Sekretariat og ekspedition:

Landsarkivet, Åbenrå,
(arkivar Hans H. Worsøe)
tlf. (0 46) 2 27 04. Giro 116642

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Knud Fanø,
box D, Graasten Bank, Kruså

Sønderjysk Månedsskrift:

Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev

Skriftrækken: H. V. Gregersen,
Dronning Alexandrinesvej 2, Haderslev

Kassererens adresse:

Olav Christensen, Christiansfeldvej 30,
Haderslev, giro: 42682

Sønderjyske Årbøger er Historisk Samfunds
medlemsskrift. Medlemskontingentet er
f. t. 11,50 kr. + porto m. v.

Indmeldelser modtages af sekretariatet,
af alle styrelsesmedlemmer og
de lokale tillidsmænd

Sønderjyske Årbøger og skrifterne
er i kommission hos

Danske Boghandleres Kommissionsanstalt,
Nyropsgade 19, København V.

